

AZƏRBAYJAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

Fakültə: Qiyabi

Kafedra: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»

Fənn: «DİO-nun inzibati fəaliyyəti»

M Ü H A Z İ R Θ

Mövzu № 10. «Polisin inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti və inzibati nəzarət»
(ali təhsilli dinləyicilər üçün)

Tərtib etdi:
"DİO-nun inzibati fəaliyyəti"
kafedrasının rəisi, polis polkovniki
V.G.Abişov

Mühazirəyə edilmiş əlavə və dəyişiklər kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, «_____» 2020-ci il

Bakı - 2020

Mövzu № 10. «Polisin inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti və inzibati nəzarət»

P L A N :

1. Polisin inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin anlayışı, vəzifələri və əsas əlamətləri.
2. Polisin inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin funksiya, prinsipləri və mərhələləri.
3. Polisin (daxili işlər orqanlarının) inzibati nəzarəti.

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. M.: 12, 21, 25, 26, 45, 60, 63, 71, 72.
2. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi.Huquq ədəbiyyatı nəşriyyatı.Bakı.2016,472 səh.
3. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 28 oktyabr 1999-cu il.
4. "Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 11 iyun 1999-cu il.
5. "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 dekabr 1998-ci il.
6. "2013-cü ildə cinayətkarlıqla mübarizənin, ictimai qaydanın qorunmasının və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin yekunlarına və qarşıda duran vəzifələri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının 28 yanvar 2014-ci il tarixli KQ-1nömrəli qərarı (DİN-in 29.01.2014 tarixli Ə81-201-14 nömrəli əmri).
7. «Şəhər, rayon, polis orqanlarında vətəndaşların müraciətlərinə baxılması və qəbulu işinin vəziyyətinə dair» Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının 29 noyabr 2013-cü il tarixli KQ-5\1 n-li qərarı.
8. 2012-ci il ərzində cinayətkarlıqa qarşı mübarizənin, ictimai qaydanın qorunmasının və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin nəticələri və qarşıda duran vəzifələr haqqında Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyasının 28 yanvar 2013-cü il tarixli KQ-1 n-li qərarı.(DİN-in 29.01.2013. Ə68-001-13 nömrəli əmri).
9. 2012-ci il ərzində cinayətkarlıqa qarşı mübarizə, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmini sahəsində Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin fəaliyyətinin nəticələri haqqında 27.01. 2013-cü il tarixli G7001-13 nömrəli İcmal-arayışı.
- 10.Tədris programı. "DİO-nun inzibati fəaliyyəti". Ümumi hissə. Bakı, 2002.
- 11.Dərslik. "DİO-nun inzibati fəaliyyəti". Ümumi hissə. V.Abişov, H.Eyvazov. Bakı, 2008.
- 12.Dərs vəsaiti. "DİO-nun inzibati fəaliyyəti". Ümumi hissə. Qısa kurs. Bakı, 2008.

13. Dərs vəsaiti. "DİO-nun inzibati fəaliyyəti". Ümumi hissə. 100 suala 100 cavab. Bakı, 2005.
14. Dərs vəsaiti. "DİO-nun inzibati fəaliyyəti". Sxemlərdə. Bakı, 2006.
15. Dərslik. "Administrativnə deətelğnostğ OVD". Ümumi hissə. A.P.Korenev. M., 2001.
16. Dərslik. "Administrativnə deətelğnostğ orqanov vnutrenníx del". L.L.Popovun redaksiyası ilə. Moskva, 1983.
17. Dərslik. "Administrativnə deətelğnostğ orqanov vnutrenníx del". L.L.Popovun redaksiyası ilə. Moskva, 1987.
- 18. Конспект лекций. «Административная деятельность полиции».
Краснодарский Университет МВД России , Под ред С.Н. Ершова.2013
год.**

G İ R İ Ş

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin məzmunu əsasən inzibati xətalar haqqında işlərə baxmaqdan və iş üzrə qərarın qəbul edilməsindən ibarət olduğu üçün bu fəaliyyət DİO-nun (polisin) inzibati fəaliyyətində mühüm yer tutur. İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin tərkib hissəsi olmaqla, onun nisbətən sərbəst formasıdır.

2014-ci ilin Yanvarın 28-də Daxili İşlər Nazirliyində 2013-cü ildə cinayətkarlıqla mübarizənin, ictimai qaydanın qorunmasının və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş geniş *Kollegiya iclası* keçirilmişdir.

Nazir demişdir ki, daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən olan yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmini sahəsində həyata keçirilən profilaktiki tədbirlər də müsbət nəticələrlə müşayiət olunmuşdur. Ötən il bu sahədə ictimai münasibətləri tənzimləyən 15 qanunvericilik aktı qəbul edilmiş, o cümlədən yol hərəkəti qaydaları əleyhinə olan bir sıra inzibati xətalara görə sanksiyalar sərtləşdirilmişdir.

Respublikada dövlət qeydiyyatına alınmış nəqliyyat vasitələrinin sayı 102 min ədəd artaraq 2013-cü ilin sonuna 1.245.677 vahid təşkil etmişdir. Bununla belə, həmin artımın fonunda yol-nəqliyyat hadisələrinin sayı 1,6 faiz və ya 46 fakt, qəzalarda həlak olanların sayı 0,3 faiz, yaxud 4, yaralananların sayı isə 1,6 faiz və yaxud 49 nəfər azalmışdır.

Yol hərəkətinə nəzarət prosesində hesabat dövriündə 2012-ci illə müqayisədə 40 faiz çox və ya 1.429.781 müvafiq inzibati xəta müəyyən edilmişdir. Şüşələrinə pərdə və pylonka çəkilmiş 10.578 avtomobil, avtoxulıqanlığa görə 703 nəfər aşkarlanaraq qanunə uyğun tədbirlər görülmüşdür. Xətalardan 11,8 faizi (168.197-si) avtomatik rejimdə işləyən foto və videoqeydiyyat funksiyalarına malik xüsusi texniki vasitələrin köməyi ilə müəyyən edilmişdir.

Bütövlükdə, müxtəlif inzibati xətalara görə respublika üzrə 2012-ci illə müqayisədə 29 faiz çox və ya 1.452.461 protokol tərtib olunmuş, nəticədə 1.347.617 nəfər cərimələnmiş, 4130 nəfər məhkəmələr tərəfindən inzibati qaydada həbs olunmuş, 41.495 şəxsə xəbərdarlıq edilmişdir.

İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin subyektlərindən biri olan daxili işlər orqanları (polis orqanları) ictimai qaydanın mühafizəsi, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, mülkiyyətin mühafizəsi və müəyyən edilmiş idarəcilik qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət edilməsi, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi prosesində inzibati xətalardan qanunvericiliyini fəal surətdə tətbiq edir.

Hüquq qaydalarının mühafizəsi vasitələrindən biri olan inzibati xətalardan qanunvericiliyinin tətbiqinin effektivliyi onu tətbiq edən səlahiyyətli orqanların (vəzifəli şəxslərin) hüquqtətbiqedici fəaliyyətlərinin keyfiyyətindən və daxili işlər orqanları (polis orqanları) əməkdaşlarının hüquqi bilik səviyyəsindən mühüm dərəcədə asılıdır.

İnzibati xətalara görə məsuliyyəti müəyyən edən qanunvericiliyin tətbiqi bu hüquqpozmaların hüquqi təbiətini və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müvafiq inzibati-hüquqi normalarda ifadə olunan inzibati xətalaların konkret növlərinin əlamətlərini aydınlaşdırmağı, bu xətalaların hüquqi cəhətdən qiymət-ləndirilməsi qaydalarını (təqsifini) və bununla əlaqədar olaraq tətbiq ediləcək hüquq normalarının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş prosessual qaydada dəqiqlik tətbiq edilməsi qaydalarını nəzərdə tutur.

2012-ci il ərzində cinayətkarlıqa qarşı mübarizə, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmini sahəsində Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin fəaliyyətinin nəticələri haqqında 27.01. 2013-cü il tarixli G7001-13 nömrəli İcmal-arayışda qeyd olunur ki, İnzibati hüquqpozmalarla mübarizədə görülmüş tədbirlər zamanı respublikanın Polis orqanları tərəfindən 1125563 şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş, onlardan 74787 nəfəri polis sahə rəisləri və polis sahə inspektorları tərəfindən sənədləşdirilmişdir.

Bu mövzuda biz daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksya fəaliyyətinin anlayışını və vəzifələrini öyrənməklə yanaşı, bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan şərtləri, inzibati xətalalar haqqında işlərin baxılması, daxili işlər orqanlarının (polisin) səlahiyyətinə aid olan inzibati xətaları, bu işlər üzrə qərarların qəbul edilməsi qaydalarını nəzərdən keçirəcəyik.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində bir çox xidmət sahələri – post-patrol xidməti, növbətçi hissələr, polis sahə inspektorları xidməti, yol-patrol xidməti və s. iştirak etdikləri üçün dinləyicilər tərəfindən bu mövzunun öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları ilə bağlı olduğu üçün bu mövzuda inzibati-yurisdiksya fəaliyyətinin funksiyaları və prinsipləri geniş şərh edilməklə yanaşı, qanunçuluğa ciddi əməl edilməsinə də xüsusi diqqət yetiriləcəkdir.

“Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti” fənni üzrə mövzular üzrə (Конспект лекций. «Административная деятельность полиции». Краснодарский Университет МВД России, Под ред С.Н. Ершова.2013 год.) qeyd olunan mənbədən tərcümələr etməklə mühazirəyə əlavələr daxil edilmişdir.

Sual 1. Polisin inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin anlayışı, vəzifələri və əsas əlamətləri

Azərbaycan Respublikası DİN-in və digər dövlət orqanlarının statistik məlumatlarına görə Respublikada baş verən ən geniş yayılmış hüquqpozmalar içərisində inzibati xətalar xüsusi səkiyə malikdir. Beləliklə, ölkədəki hüquq qaydasının vəziyyəti və baş verən hüquqpozmalarının xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması məhz inzibati xətalarla mübarizənin düzgün təşkil edilməsindən və inzibati xəta törətmış şəxslərə tətbiq edilən təsir vasitələrinin effektivliyindən xeyli asılıdır.

Inzibati xətalar geniş dairədə müxtəlif ictimai münasibətlərə – yəni İXM-in Xüsusi hissəsinin VI-XXIV fəsillərinə müəyyən edilmiş (m.39-356) normalarla qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edir (İXM – 12m.) Ona görə də bu hüquqpozmalarla mübarizə mühüm dövləti əhəmiyyət kəsb edir və onun da normativ-hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi (bundan sonra İXM) və digər normativ-hüquqi aktlar təşkil edir.

Qüvvədə olan inzibati xətalar qanunvericiliyi inzibati xətalara dair işlərə baxmaq və onları törətmış şəxslərə qarşı bu qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müvafiq tənbeh növlərini tətbiq etmək üçün daxili işlər orqanlarına (polisə) xeyli səlahiyyətlər vermişdir. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati fəaliyyətinin əsas formalarından biri olan bu növ hüquq-mühafizə fəaliyyəti inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti adlanır.

Hüquq qaydalarının mühafizəsi vəzifəsini yerinə yetirərkən daxili işlər orqanları (polis) hüquq fəaliyyətinin müxtəlif formalarından istifadə edir (inzibati nəzarət, təhqiqat, ibtidai istintaq, inzibati xətalar haqqında işlərin icraatı, inzibati tənbehlərin icrası və s.). Onlar arasında hüquqmühafizə fəaliyyətinin tərkib hissəsi olan inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti mühüm yer tutur.

Hüquq-mühafizə sistemində inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin rolu həm onun təyinatı, həm də inzibati xətalara qarşı mübarizə vasitəsinin əsas növlərindən biri olması ilə müəyyən edilir. İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində inzibati xətalar haqqında işlərə baxılır və inzibati tənbehlər tətbiq edilir. İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti digər inzibati-hüquq fəaliyyət formalarından aşağıdakı özünəməxsus əlamətləri ilə fərqlənir:

- inzibati xətanın olması;
 - işin həll edilməsində çəkişmə üsulunun olması;
 - qanunla müəyyən edilmiş formada hüquqi aktın qəbul edilməsi
- İndi isə bu əlamətlərin hər birisini ayrı-ayrılıqda ətraflı araşdırıq.

1. İnzibati xətanın olması

Yurisdiksiya fəaliyyəti hüquqi işlərə baxılması, onların həll edilməsi və təqsirkar şəxslərə qarşı dövlətin məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi ilə bağlıdır. Lakin, bəzi hüquqi məsələlərə baxılması və onların həll edilməsi bəzən müəyyən faktlarla bağlı olduğu üçün (pasportun alınması və ya silahının

saxlanmasına icazənin verilməsi və s.) yurisdiksiya fəaliyyəti ilə əhatə edilmir. Belə məsələlərin həlli inzibati-prosessual fəaliyyətin formalarından biri olan inzibati prosedura fəaliyyətinin vasitəsi ilə həll edilir. Yurisdiksiya fəaliyyəti yalnız hüquqi göstərişlərin pozulması haqqında işlərə baxmaq zərurəti olduqda yaranır. Məhz, belə hüquqi göstərişlərin pozulması hallarının həll edilməsi yurisdiksiya fəaliyyətinin əsas məzmununu təşkil edir. Hüquqpozmaların ictimai təhlükəlilik dərəcələrinin və onların xarakterindən asılı olaraq hüquq sistemində yurisdiksiya fəaliyyəti aşağıdakı növə bölünür:

- cinayət-hüquqi;
- mülki-hüquqi;
- intizam;
- inzibati-hüquqi.

İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti inzibati xətalar haqqında işlərin baxılması və onların həll edilməsi üçün həyata keçirilən inzibati-prosessual fəaliyyət formasıdır. Beləliklə, yalnız inzibati xətalar baş verdikdə digər səlahiyyətli dövlət orqanları kimi daxili işlər orqanları (polis orqanları) da bu fəaliyyət formasını həyata keçirmək səlahiyyətinə malik olur. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllə ilə qorunan və ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) inzibati xəta hesab olunur.

İnzibati xətalar haqqında işlərə baxılmasının onların həll edilməsi inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin əsas məzmununu təşkil edir. Yalnız məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilən ədalət mühakiməsindən fərqli olaraq inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti ictimai münasibətlərin hüquqi müdafiəsinin xüsusi vasitəsidir.

İnzibati xətalar qanunvericiliyi ilə inzibati xətalar haqqında işlərə mahiyyəti üzrə baxmaq və onları həll etmək səlahiyyətihüququ bir çox dövlət orqanlarına və onların vəzifəli şəxslərinə verilmişdir. Onlar arasında daxili işlər orqanları (polis orqanları) xüsusi yer tutur. Mülkiyyəti mühafizə edərkən, ictimai qaydanı qoruyarkən və ictimai təhlükəsizliyi təmin edərkən daxili işlər orqanları (polis orqanları) çoxlu inzibati xətalar aşkar edir və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda təqsirkar şəxslərə inzibati tənbehlər tətbiq edirlər.

"Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının 28 oktyabr 1999-cu il tarixli Qanununun 18-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən polis əməkdaşının inzibati xəta törətmış şəxs barəsində protokol tərtib etmək, şəxsi baxış keçirmək, əşyalarını yoxlamaq, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada və müddətdə onu polisdə saxlamaq, həmin maddənin 2-ci bəndinə əsasən isə inzibati xətalara dair işlər üzrə Azərbacan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan tədbirləri görmək hüquqları vardır.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati xətalar haqqında işlərə baxmaq səlahiyyətinə malik olması İXM-in 357.0.3 maddəsi ilə müəyyən edilmişdir.

Baxılması və həll edilməsi aidiyyətliyi daxili işlər orqanlarına (polisə) aid edilmiş inzibati xətalardan dairəsi isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsinin təsdiq edilməsi,

qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" 29 avqust 2000-ci il tarixli Fərmanının 3-cü bəndinin 4-cü və 32-ci hissələri ilə müəyyən edilmişdir.

Daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən mühafizə olunan ictimai münasibətlərin geniş dairəyə malik olması inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti sahəsində onlara çoxlu səlahiyyətlərin verilməsinə səbəb olmuşdur.

Rayon (şəhər) məhkəmələrindən sonra, inzibati xətalarla dair işlərə baxmaq sahəsində daxili işlər orqanları (polis) 2-ci yerdə durur.

İnzibati xətalar haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin siyahısı isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2007-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

İnzibati xətalar qanunvericiliyinə (İnzibati xətalar haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin siyahısının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 sentyabr 2007-ci il tarixli Fərmanının 2-ci bəndinə əsasən) müvafiq olaraq, daxili işlər orqanları (polis) və onların vəzifəli şəxsləri aşağıdakı kateqoriya inzibati xətalar haqqında işlərə baxmaq səlahiyyətinə malikdirlər:

Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi adından:

- Məcəllənin 69-cu, 151.1-151.4-cü, 152.1 -152.3-cü, 152.1.1 – 152.1.3-cü, 152-2.1-ci, 152-3-cü, 152-4-cü, 152-5-ci, 153.1-153.5-ci, 154.1-ci, 154.4-cü, 155.1 – 155.3-cü, 156-160-ci, 162-ci, 163.0.1-ci, 163.0.2-ci maddələrində, 161-ci, 163.0.3-163.0.10-cu, 163.0.13-cü maddələrində (öz səlahiyyətləri daxilində), 163.01.11-ci, 163.0.12-ci maddələrində, 164-cü maddəsində (öz səlahiyyətləri daxilində), 165-168-ci, 221.2-ci, 232-ci, 234-cü, 253-1-ci (öz slahiyətləri daxilində) 296-ci, 298-301-ci, 305-ci, 306-ci, 308-ci, 309-cü, 327-331-ci, 339-342-ci və 344-348-ci və 348-2-ci (öz səlahiyyətləri daxilində) maddələrində) maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar haqqında işlərə – daxili işlər naziri, onun müavinləri;

- Məcəllənin 151.1 – 151.4-cü, 152.1 – 152.3-cü, 152-1.1 – 152 – 1.3-cü, 152-2.1-ci, 52-3-cü, 152-4-cü, 152-5-ci, 153.1-153.5-ci, 154.1-ci, 155.1- 155.3-cü, 156-160-ci, 162-ci, 163.0.1-ci, 163.0.2-ci maddələrində, 161-ci, 163.0.3-163.0.10-cu, 163.0.13-cü maddələrində (öz səlahiyyətləri daxilində), 163.0.11-ci, 163.0.12-ci maddələrində, 164-cü maddəsində (öz səlahiyyətləri daxilində), 165-ci, 166-ci, 221.2-ci, 253-1-ci (öz səlahiyyətləri daxilində) maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar haqqında işlərə – Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin rəisi, onun müavinləri, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Dövlət Yol Polisi İdarəsinin rəisi, onun müavini, ərazi polis orqanlarının dövlət yol polisi idarələrinin, şöbələrinin rəisləri, onların müavinləri, ərazi polis orqanlarının dövlət yol polisi qruplarının rəhbərləri;

- Məcəllənin 15.1-ci, 153.1-153.4-cü maddələrində, 154.1-ci maddəsində (fiziki şəxslər barəsində), 155.1-ci, 155.2-ci, 158.1-ci, 166.1-ci, 253-1-ci (öz səlahiyyətləri daxilində) maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar haqqında işlərə – Dövlət Yol Polisinin yol hərəkətinə nəzarət fəaliyyətinə cəlb edilmiş: Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin, Dövlət Yol Prisi idarələrinin şöbə rəisləri və onların müavinləri, bölmə rəisləri, xüsusilə mühüm tapşırıqlar üzrə baş inspektorları və

inspektorları, baş dövlət avtomobil müfəttişləri və dövlət avtomobil müfəttişləri, böyük mühəndisləri və mühəndisləri, ərazi polis orqanlarının dövlət yol polisi şöbələrinin, bölmələrinin, qruplarının baş dövlət avtomobil müfəttişləri və dövlət avtomobil müfəttişləri, inzibati təcrübə üzrə baş inspektorları və inspektorları, böyük mühəndisləri və mühəndisləri, axtarış üzrə baş inspektorları və inspektorları, təbliğat inspektorları, alay komandirləri və onların müavinləri, qərargah rəisləri, böyük komandirləri və onların müavinləri, taqım komandirləri, yol patrul xidməti baş inspektorları və inspektorları;

- Məcəllənin 154.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar haqqında işlərə – Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin rəisi, onun müavinləri, DYP-nin imtahan-qeydiyyat şöbələrinin rəisləri, onların müavinləri, bölmələrinin rəisləri, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin Dövlət Yol Polisi İdarəsinin rəisi, onun müavini;

- Məcəllənin 69-cü, 167-ci, 168-ci, 232-ci, 234-cü, 296-ci, 298-ci, 299-cu, 301-ci, 305-ci, 306-ci, 308-ci 309-cu, 327.1-ci, 328-ci, 329-cu, 331-ci, 339-342-ci və 344-348-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar haqqında işlərə – şəhər, rayon idarələrinin (şöbələrinin) və ərazi polis bölmələrinin rəisləri, onların müavinləri, nəqliyyatda polis idarələrinin, şöbələrinin, xətt bölmələrinin, məntəqələrinin rəisləri, onların müavinləri;

- çıxarılmışdır;

- Məcəllənin 327.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar haqqında işlərə – şəhər, rayon polis idarələrinin (şöbələrinin) və ərazi polis bölmələrinin rəisləri;

- Məcəllənin 348-2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar haqqında işlərə (öz səlahiyyətləri daxilində) – Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin rəisi, onun müavinləri, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin İctimai Təhlükəsizlik şöbəsinin rəisi, şəhər, rayon polis idarələrinin (şöbələrinin) rəisləri, onların müavinləri.

İXM-in Xüsusi hissəsində müəyyən edilmiş digər növ inzibati xətalara qaldıqda isə polis əməkdaşları qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada inzibati xəta haqqında protokol tərtib edir və materialların baxılması üçün aidiyyatı üzrə digər səlahiyyətli orqanlara göndərirlər.

Beləliklə, daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti çərçivəsində baxdıqları və həll etdikləri işlərin obyekti inzibati xətalar haqqında işləkdir. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, daxili işlər orqanlarının (polisin) vəzifəli şəxsləri yalnız yuxarıda göstərilən inzibati xətalar haqqında işlərə baxmaq hüququna malikdirlər.

İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti prosesində həm konkret inzibati xəta haqqında işin halları, həm də məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin hərəkətləri tədqiq edilməli və qiymətləndirilməlidir. Bu zaman mərkəzi yeri sübutun əsas obyekti olan belə xətanın baş verib və ya verməməsi, onu törətmüş şəxsin təqsirinin olub-olmaması tutur. Sübut etmənin məntiqi prosesi hüquq normasından faktə getməlidir. Səlahiyyətli vəzifəli şəxs baş vermiş əməlin faktiki hallarına bu xətaya görə inzibati məsuliyyət nəzərdə tutan hüquq norması nöqteyi-nəzərdən

baxmalıdır. Beləliklə, faktiki tərkibin hüquqi tərkibə uyğunluğu hüquqi tövsif etmənin məzmununu təşkil edir və bunsuz da yurisdiksiyanın mənası yoxdur.

İşə baxılma prosesində şəxsin əməlində konkret inzibati xətanı xarakterizə edən bütün əlamətlərin toplusu: obyekt, obyektiv tərəf, subyekt və subyektiv tərəf müəyyən edilir.

Inzibati xətanın tövsifi yalnız törədilmiş əməlin İXM-nin Xüsusi hissəsinin bu və ya digər normasına uyğunluğunun deyil, həm belə uyğunluğun sübut edilməsinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Ona görə də inzibati- yurisdiksiya fəaliyyətinə həm işin faktiki hallarının və inzibati xəta törədən şəxsin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi, həm də belə halların həqiqiliyi və bütövlüyü nöqteyi-nəzərdən tədqiq edilməsi və qiymətləndirilməsi aiddir.

Inzibati xəta haqqında qəbul edilən hər bir qərar dəqiq və yoxlanılmış faktlara əsaslandırılmalıdır. Buna görə də inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin əsas funksiyalarının növlərindən biri olan obyektiv həqiqətin müəyyən edilməsi zamanı hüquqi dəlillərdən istifadə edilir. İşə baxan səlahiyyətli orqan yalnız qanunla müəyyən edilmiş qaydada və formada sübut edilmiş faktlar əsasında qərar qəbul etmək hüququna malikdir.

İXM-in 386-cı maddəsinə əsasən inzibati xətanın olub-olmadığını, inzibati xəta törədən şəxsin təqsirini və işin düzgün həlli üçün əhəmiyyəti olan digər halları müəyyən etməkdən ötrü hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) əsaslanı bildiyi hər cür məlumatlar inzibati xətalar haqqında işlər üzrə sübutlar sayılır. Bu məlumatlar maddi sübutlarla, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin, zərərçəkmiş şəxslərin və şahidlərin izahatları ilə, digər sənədlərlə, xüsusi texniki vasitələrin göstəriciləri ilə, ekspertin rəyi ilə, inzibati xəta haqqında protokolla və İnzibati Xətalar Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş digər protokollarla müəyyən edilir. Qanuna zidd olaraq əldə edilmiş sübutların istifadə edilməsinə yol verilmir.

Inzibati Xətalar Məcəlləsinin 394-cü maddəsinə əsasən inzibati xətalar haqqında işlərə baxan hakim, kollegial orqanın üzvü, vəzifəli şəxs işin bütün hallarının məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə baxılmasına əsaslanan öz daxili inamı ilə sübutları qiymətləndirir. Heç bir sübutun qabaqcadan müəyyən edilmiş qüvvəsi yoxdur.

Inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti prosesində həm də inzibati məsuliyyəti müəyyən edən müvafiq normativ-hüquqi aktın normaları da tədqiq edilməli və qiymətləndirilməlidir. Bu zaman həmin normanın və ya başqa normaların tələblərinin pozulub-pozulmamasının müəyyən edilməsi vacibdir. İcraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) işə baxarkən fiziki şəxs tərəfindən törədilmiş inzibati xətada hüquqpozmada cinayət əlamətlərini aşkar etdikdə materialları prokurora, ibtidai istintaqa və ya təhqiqat orqanına göndərir (İXM-in 395 m.).

Qüvvədə olan cinayət və inzibati xətalar qanunvericiliklərində cinayətlərin və inzibati xətaların tərkiblərinin (məsələn, xırda talama, xırda xılıqanlıq və s.) uyğun gəldiyi hallar da az deyil. Ona görə də bu əməllerin düzgün tövsif olunması üçün həm Cinayət Məcəlləsinin, həm də İnzibati Xətalar Məcəlləsinin normalarına müraciət edilməli və bu qanunların tələblərinə ciddi əməl edilməlidir.

2. İşin həllinin çəkişmə üsulu

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yurisdiksiya fəaliyyəti yalnız hüquq normalarının pozulduğu hallarda meydana gəlir. Beləliklə, bir qayda olaraq faktlarla və yurisdiksiya fəaliyyəti arasında müəyyən vaxt boşluğu yaranır.

Hadisələrin müəyyən edilməsi və sübutu, onların hüquqi cəhətdən qiymətləndirilməsi (tövəsifi) yurisdiksiyanın ikinci əsas əlaməti olan "*xüsusi prosessual formada*" həyata keçirilir. İnzibati xətalar haqqında işlərə baxılması və onlara görə qərarların qəbul edilməsi normativ-hüquqi aktlarda göstərilmiş müəyyən edilmiş üsulla həyata keçirilir. Bu üsul ədalət mühakiməsinin həyata keçirilidiyi prosessual üsula nisbətən xeyli sadədir. Bununla yanaşı çəkişmə üsulu inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinə də aiddir.

Qüvvədə olan qanunvericilik inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxsə işin materialları ilə tanış olmaq, izahat vermək, sübutlar təqdim etmək, vəsatət və etirazlar etmək, işə baxılarkən müdafiəçinin hüquqi yardımından istifadə etmək, iş üzrə qərardan şikayət vermək, ana dilində çıxış etmək və s. hüquqlar verir (İXM-in 371 m.). Ona görə də yurisdiksiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesi yalnız işə baxan orqanın, onun vəzifəli şəxsinin deyil, həm də icraatın digər iştirakçılarının fəallığının olmasını da nəzərdə tutur. Bu prosesdə vətəndaş passiv müşahidəçi olaraq qalmalı deyil və o, öz maraqlarını müdafiə etmək, verilən ittihamı rədd etmək və s. hüquqlara malikdir. Bununla belə proses iştirakçılarının hüquqlarının təmin edilməsi vəzifəsi yurisdiksiya orqanlarının üzərinə düşür. İnzibati xətalar qanunvericiliyi inzibati xətalar haqqında işlərə baxılarkən insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi, qanunçuluq, vətəndaşların bərabərliyi, ədalətlilik (İXM, 4m.) və işə açıq baxılması (İXM, 364 m.) və s. prinsipilərin rəhbər tutulmasını təsbit etmişdir. Deməli, hüquqi münaqişələrin həll edilməsi üçün inzibati- yurisdiksiya fəaomyyəim olduqca demokratik üsuldur.

İnzibati Xətalar Məcəlləsində inzibati-yurisdiksiya prosesinin bütün gedişatı təsbit edilmiş və onun iştirakçılarının hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir. İnzibati xətalar haqqında işlər səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən müəyyən edilmiş formada tərtib edilmiş və vacib prosessual sənəd olan inzibati xəta haqqında protokola əsasən (İXM, 409, 410 m.) baxılır.

Səlahiyyətli vəzifəli şəxs inzibati xəta haqqında protokolun məzmununu öyrənməli və onun tərtib edilməsi zamanı qanunvericiliklə onun tərtib edilməsi zamanı qanunvericiliklə müəyyən edilmiş prosessual formaya əməl edilməsini yoxlamalıdır. Burada törədilmiş xətanın və pozulmuş hüquq normasının əlamətlərinin uyğunluğuna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Məhz, törədilmiş əməlin düzgün tövəsif edilməsi – işin qanuni həlli üçün başlıca şərtdir. Əgər şəxsin əməlləri inzibati məsuliyyət nəzərdə tutulmuş normanın əlamətlərinə uyğun gəlmirsə, belə hallarda işə xitam verilməlidir (İXM, 416 m.).

Qanunvericilik inzibati-prosessual icraatın yalnız əsaslarını deyil, həm də onun həyata keçirilməsinin vaxt çərçivəsini də müəyyən etmişdir. İXM-nin 429-cu maddəsinə uyğun olaraq, inzibati xətalar haqqında işə baxmağa səlahiyyəti olan orqan (vəzifəli şəxs) bu cür işlərə, inzibati xəta haqqında protokolu və işin digər

materiallarını aldığı vaxtdan on bes gün müddətində baxmalıdır. İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın iştirakçlarının vəsatəti və ya əlavə halların müəyyən edilməsi zərurəti olarsa, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) özünün əsaslandırılmış qərardadı ilə işin baxılmasını bir ayadək uzada bilər.

Hüquqpozmuş şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinin operativliyi məqsədi ilə bir sıra qrup işlər üzrə qısaldırılmış müddətlər nəzərdə tutulmuşdur. İnzibati həbs tənbeh növü nəzərdə tutan inzibati xətalar haqqında işlərə (xırda talama – m.69. İXM; xırda xuliquanlıq m.296 İXM; fövqəladə vəziyyət recimi tələblərinin pozulması – m.301 İXM; polis işçisinin və ya hərbi qulluqçusunun qanuni tələblərinə tabe olmama – m.310 İXM) inzibati xəta haqqında protokol daxil olduğu gün, inzibati qaydada tutulan şəxslər barəsində isə onların tutulduğu vaxtdan on gec 24 saat keçənədək baxılır (İXM-in 422 m.).

Inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti prosesində çəkişmə üsulunun mövcudluğunu həm də inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin onun barəsində inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirlərinin tətbiqindən və iş üzrə qəbul edilmiş qərardan, habelə zərərçəkmiş şəxsin iş üzrə qəbul edilmiş qərardan şikayət vermək, eləcə də onların sübutlar təqdim etmək, vəsatətlər və etirazlar vermək hüquqlarında da təzahür edir.

Belə ki, İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 430-cu maddəsinə əsasən barəsində qərar çıxarılmış fiziki şəxs, yetkinlik yaşına çatmayanların qanuni nümayəndəsi, hüquqi şəxsin nümayəndəsi, zərər çəkmiş şəxs, habelə müdafiəçi və nümayəndə tərəfindən inzibati xətalar haqqında işlər üzrə qərarlardan müvafiq məhkəmələrə və ya yuxarı orqana şikayət, prokuror isə protest verə bilər.

3. Qanunda nəzərdə tutulmuş formada hüquqi aktın qəbul edilməsi

İnzibati-yurisdiksiya hüquqtətbiqedici fəaliyyət forması kimi xüsusi hüquqi aktın qəbul edilməsi – qərarın (qərardadın) çıxarılması ilə başa çatdırılır. Bu hüquqi akt inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin funksiyaları ilə sıx şəkildə əlaqədardır, onun nəticələrinə əsaslanır və onu başa çatdırır (m.425 İXM).

İnzibati xətalar haqqında işlərə baxılarkən aşağıdakı məsəslər üzrə qərar çıxarılır: (m.425.1. İXM)

1. inzibati tənbeh vermə haqqında;
2. inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın dayandırılması haqqında;
3. iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar aşağıdakı hallarda çıxarılır: (m.425.2. İXM)

- İXM-in 367-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallardan hər hansı biri mövcud olduqda;

- İXM-in 15.5-ci maddəsinə müvafiq olaraq intizam məsuliyyətinə cəlb etmək barədə qərar qəbul edilməsi üçün materiallar müvafiq dövlət orqanlarına göndərildikdə;

- inzibati xəta haqqında işdə cinayətin əlamətləri olduqda icraatın xitam verilməsi və iş üzrə materiallar prokurora, təhqiqat və ya istintaq orqanına göndərildikdə;

- inzibati xəta haqqında iş yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyaya (kollegial orqana) göndərildikdə.

İnzibati xətalar haqqında işlərin baxılması nəticəsində aşağıdakı məsələlər barəsində isə qərardad çıxarıılır: (m. 425.3. İXM)

1. baxılması onun səlahiyyətinə aid olmadıqda, inzibati xəta haqqında işin baxılması üçün aidiyyəti üzrə hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) göndərilməsi;
2. inzibati xəta haqqında işin başqa inzibati tənbeh növünü tətbiq etmək səlahiyyəti olan hakimə, orqana (vəzifəli şəxsə) verilməsi (İXM, 425.3 m.)

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətində birinci növ qərarlar daha geniş tətbiq olunur. Məhz inzibati tənbehin tətbiq edilməsi barədə qərarda bu və ya digər inzibati xətaya görə inzibati məsuliyyət norması realizə olunur.

Məlumdur ki, daxili işlər orqanları (polis) inzibati tənbehlərdən yalnız xəbərdarlıq, inzibati cərimə, inzibati xəta törətməş fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması (nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması) və əcnəbiləri və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsləri Azərbaycan Respublikası hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma kimi tənbeh növlərini tətbiq edirlər.

İnzibati xəta haqqında işə baxarkən vəzifəli şəxs törədilmiş konkret xətaya görə inzibati xətalar qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş tənbehi və həmin tənbehi yalnız pozulmuş normanın sanksiyasında nəzərdə tutulmuş hüdudlarda təyin etmək hüququna malikdir. Pozulmuş normanın sanksiyası nisbi-müəyyən edilmiş və ya alternativ xarakterli olarsa, belə hallarda vəzifəli şəxs tərəfindən məhz, o inzibati tənbeh növlərinin seçilməsi zəruridir ki, o, hüquqpozmuş şəxsə təriyəvi və xəbərdarlıq təsiri göstərmiş olsun. İnzibati- yurisdiksiya fəaliyyətinin effektivliyi məhz, tətbiq edilən normanın sanksiyasında göstərilən inzibati tənbeh növlərinin düzgün seçilməsindən və onların optimallığından xeyli dərəcədə asılıdır. Ona görə də inzibati xətaların xəbərdar edilməsi onlara qarşı mübarizənin səmərəliliyinin artırılması üçün xəta törətməş şəxsin şəxsiyyətinin, eləcə də ona qarşı tətbiq ediləcək ayrı-ayrı tənbehlərin öyrənilməsi zəruridir.

Qanunvericilik inzibati xətalar haqqında iş üzrə qərarda aşağıdakılardan göstərilməsini zəruri hesab edir:

1. qərar çıxarmış ormanın (vəzifəli şəxsin adı), kollegial ormanın adı və tərkibi;
2. işin baxılması tarixi və yeri;
3. işinə baxılan şəxs haqqında məlumat;
4. işə baxılarkən müəyyən edilmiş hallar;
5. inzibati xətaya görə məsuliyyət nəzərdə tutulan İnzibati Xətalar Məcəlləsinin müvafiq maddəsi;
6. iş üzrə icraatın xitam edilməsi və ya dayandırılması üçün əsas olan İXM-nin müvafiq maddəsi;
7. qərardan şikayət verilməsi müddəti və qaydası (m.426 İXM.).

İnzibati xəta haqqında qərardadda aşağıdakilar göstərilir:

1. qərar çıxarmış orqanın adı və tərkibi, vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı, kollegial orqanın adı və tərkibi;
2. ərizənin, vəsatətin, işin materiallarının baxılma tarixi və yeri;
3. ərizə və vəsatət vermiş və ya işinə baxılan şəxs haqqında məlumat;
4. ərizənin və ya vəsatətin məzmunu;
5. ərizəyə, vəsatətə və işin materiallarına baxılarkən müəyyən edilən hallar;
6. ərizəyə, vəsatətə və işin materiallarına baxılmasının nəticəsi (m.428 İXM).

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərardad onu qəbul edən hakim, kollegial orqanın iclasında sədrlilik edən şəxs və vəzifəli şəxs tərəfindən imzalanır.

Qərarın (qərardadın) bu tələblərə əməl edilməsi ilə qəbul edilməsi hüquqpozmuş şəxsə və digər subyektlərə öz hüquq və vəzifələrini dəqiq yerinə yetirməyə, zəruri hallarda isə iş üzrə qəbul edilmiş qərarın əsaslılığını və qanuniliyini yoxlamağa imkan verir.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qəbul edilmiş qərar bu kateqoriya işlər üzrə qəbul edilmiş prosessual sənədlər arasında xüsusi yer tutur. Yalnız bu akt əsasında hüquqpozmuş şəxs təqsirkar və ya təqsizsiz sayıla bilər. Məhz, bu qərarda edilmiş əmələ və şəxsin günahına yekun hüquqi qiymət verilir.

İş üzrə qəbul edilmiş qərara əsasən inzibati tənbehin tətbiq edilməsi inzibati xəta törətmüş şəxs üçün aşağıdakı müvafiq hüquqi nəticələri yaradır:

- birincisi, bu qərar il ərzində təkrar inzibati xəta törədilikdə tənbehin növü və miqdarının müəyyən edilməsi üçün ağırlaşdırıcı hal hesab edilə bilər (m. 34 İXM).

- ikincisi, şəxs inzibati xətanın təkrarlılığına görə inzibati məsuliyyətə cəlb edilərkən, bu qərar qiymətləndirici (tövsifedici) hal kimi çıxış edə bilər (məsələn, yol hərəkəti əleyhinə olan inzibati xətalara görə sürücülük hüququnun məhdudlaşdırılması).

Ona görə də inzibati tənbeh tətbiq etmə barədə qərar çıxarılarkən və elan edilərkən bu nəticələr həmin qərari qəbul edən yurisdiksiya səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən nəzərə alınmalıdır.

İnzibati xəta haqqında iş üzrə qərar onun baxılmasından dərhal sonra elan olunur və qərarın surəti üç günədək müddətində barəsində qərar qəbul edilmiş fiziki şəxsə, hüquqi şəxsin nümayəndəsinə, yaxud zərər çekmiş şəxsin xahişi ilə ona verilir (m. 427 İXM).

Beləliklə, yuxarıda göstərilənləri yekunlaşdıraraq qeyd etmək olar ki, daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin məzmunu inzibati xətalar haqqında işlərə baxılması və qanunverciliklə müəyyən edilmiş forma və qaydada onların həll edilməsi üzrə qərarın qəbul edilməsindən ibarətdir.

İnzibati-yurisdiksiya səlahiyyətləri daxili işlər orqanlarının (polisin) bütün əməkdaşlarına verilməmişdir. İnzibati-yurisdiksiya səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxslərin dəqiq dairəsi və onların səlahiyyət hədləri «İnzibati xətalar haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28.09.2007-ci il tarixli Fərmanı ilə müəyyən edilmişdir.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) yuxarıda göstərilən bu vəzifəli şəxslərinin hər biri yalnız qanunvericiliklə onun səlahiyyətlərinə aid edilmiş işə baxmaq və öz səlahiyyətləri çərçivəsində inzibati tənbehləri tətbiq etmək hüququna malikdir.

Mühazirəmizin birinci sualının müzakirəsini yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, yuxarıda göstərilmiş bu şəxslərin yurisdiksija səlahiyyətləri onların müstəsna səlahiyyətləridir və daxili işlər orqanlarının (polis orqanlarının) rəhbərlərinin sərəncamı ilə hər hansı digər bir şəxsə verilə bilməz. Vəzifəli şəxslərə bu səlahiyyətlər verilməklə qanunvericilikdə müvafiq vəzifəli şəxsin vəzifəsinin adı və xidməti vəziyyəti dəqiq göstərilmişdir. Onların səlahiyyətləri Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalar Məcəlləsində təfsilatı ilə konkretləşdirilmişdir.

Sual 2. Polisin inzibati-yurisdiksija fəaliyyətinin funksiya və prinsipləri

Qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq inzibati-yurisdiksija fəaliyyətinin təyinatlarından biri – ictimai münasibətlərin hüquqpozmalardan mühafizəsi və vətəndaşların subyektiv hüquqlarının qorunmasıdır. İnzibati-yurisdiksija orqanlarının hüquqmühafizə fəaliyyətinin vəzifələri İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 2-ci maddəsində göstərildiyi kimi: "... insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, onların sağlamlığını, ictimai mənəviyyatı, mülkiyyəti, şəxslərin iqtisadi maraqlarını, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, idarəcilik qaydalarını qorumaqdan, qanunçuluğu möhkəmlətməkdən, inzibati xətaların qarşısını almaqdan ibarətdir".

Yurisdiksija müdafiəsi obyektlərinin məcmusu müzakirə etdiyimiz bu fəaliyyət prosesində daha mühüm sosial əhəmiyyət kəsb edən ictimai münasibətlərin mühafizə olunması dəlalət edir.

İnzibati-yurisdiksija fəaliyyəti daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin bir hissəsi olaraq, onun nisbətən sərbəst formasıdır. Daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi və inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi haqqında qərarların icrası, eləcə də digər inzibati məcburetmə tədbirlərinin tətbiqi (realizə) edilməsi fəaliyyəti ilə yanaşı, onların inzibati-yurisdiksija fəaliyyəti ictimai qaydanı, ictimai təhlükəsizliyi, eləcə də mühafizəsi daxili işlər orqanlarına (polisə) həvalə edilmiş digər ictimai münasibətləri cəmiyyətə zidd qəsdlərdən (inzibati xətalardan) qorumaq iqtidarına malikdir. "Polis haqqında" Qanunun 18-ci maddəsinin 1-ci bəndində göstərilir ki, polis əməkdaşları inzibati xətalar haqqında işlər üzrə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan tədbirləri görmək hüquqlarına malikdir.

İnzibati-yurisdiksianın məqsədlərinin əsas istiqamətlərinə görə onun funksiyalarını aşağıdakı növlərə bölmək olar:

- mühafizədici;
- tərbiyəvi;
- nizamlayıcı.

İnzibati-yurisdiksija fəaliyyətinin mühafizədici funksiyası – birinci növbədə inzibati xətalar haqqında işlərə baxılarkən həyata keçirilir. Onun həyata keçirilməsi prosesində bu və ya digər inzibati xəta törətmış şəxslərə qanunla nəzərdə tutulmuş

inzibati tənbehlər tətbiq edilərək, vətəndaşların, müəssisə, idarə və təşkilatların pozulmuş hüquqları bərpa edilir. İnzibati nəzarətdən fərqli olaraq inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti hüquqazidd davranışların gedışatına təsir etməyə, konkret hüquqi münaqışlərin qarşısını almağa və dayandırmağa qadir deyil.

Mühafizədici funksiyanın xüsusiyyəti onları ibarətdir ki, o, həmişə inzibati xəta baş verdikdən sonra həyata keçirilərək inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi ilə nəticələnir. Bu funksiyanın vasitəsi ilə hüquqpozma törətmiş şəxsin və digər şəxslərin şüurlarına təsir edilərək, onlar tərəfindən gələcəkdə yeni hüquqpozmaların törədilməsinin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması məqsədilə hüquq-mühafizə funksiyası yerinə yetirilir. Bununla yanaşı, bu funksiya inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin inzibati xətaların törədilməsinə kömək edən səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması (m.10 və 362 İXM) və bunun üçün tədbirlər görmək barəsində müvafiq müəssisə, idarə və təşkilatlara, vəzifəli şəxslərə onların aradan qaldırılması haqqında təqdimat verilməsi (m. 429 İXM) üsulları ilə də həyata keçirilir.

İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin ikinci funksiyası tərbiyəvi funksiyadır. Hüquq sistemində daha geniş yayılmış və inzibati-yurisdiksiya ilə ayrılmaz surətdə bağlı olan *onun tərbiyəvi funksiyası* mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 22-ci maddəsində göstərildiyi kimi: "İnzibati tənbeh məsuliyyət tədbiridir və inzibati xəta törədən şəxsi qanunlara əməl edilməsi ruhunda tərbiyələndirmək, habelə həm inzibati xəta törətmiş, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni inzibati xəta törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi daşıyır". İXM-in bu müddəasının özü məhz, tərbiyəvi funksiyanın tərkib hissəsidir. Bu funksiya insanları qanunlara əməl etmələri ruhunda tərbiyə edərək, həm də xüsusi inzibati formalarda həyata keçirilir. İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi, qanunçuluq, ədalətlilik, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirsizlik prezumpsiyası, inzibati xətalar haqqında işlərə açıq baxılması və digər prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi bu funksiyaya xidmət edərək, insanları qanunlara hörmət etmələri ruhunda tərbiyə etməklə yanaşı, xalq arasında daxili işlər orqanlarının nüfuzunu da qaldırmış olur.

İnzibati-yurisdiksiyanın nizamlayıcı funksiyası, ümumiyyətlə, hüququn müvafiq funksiyalarından irəli gəlir. Bu funksiya vasitəsilə ictimai münasibətlərin fərdi nizamlanması həyata keçirilir. İnzibati-yurisdiksiya sosial əhəmiyyəti onun məhz nizamlayıcı funksiyası vasitəsi ilə təzahür edilir. İnzibati- yurisdiksiya fəaliyyəti daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən mühafizə olunan ictimai münasibətlərin hüquqi nizamlanmasının özünəməxsus vasitəsidir. Onun həyata keçirilməsi nəticəsində inzibati xətalar qanunvericiliyində əks olunmuş normativ göstərişlər konkret hüquqi münasibətlərə və son nəticədə subyektlərin real davranışına çevirilir. Məsələn, ictimai qaydanın xırda xüliqanlıq (m.296 İXM) kimi hüquq normaları ilə müəyyən edilmiş qadağanın pozulması nəticəsində inzibati xəta törətmiş şəxs inzibati tənbehə məruz qalmalıdır. Bu normativ göstərişlərin məqsədi ictimai yerlərdə vətən-daşların davranışını nizamlamaqdan ibarətdir. Lakin, normanın mövcud olması heç də onun göstərişlərindən kənara çıxan davranışların olmasını istisna etmir. Bu göstərişlərə əməl edilmədikdə hüquqi nizamlama mexanizminə, inzibati xəta törətmiş şəxslərə və yaranan hüquq

münasibətlərinin digər subyektlərinə təsir göstərən inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti qoşulur və bu fəaliyyət yurisdiksiya aktının qəbul edilməsi ilə başa çatır.

Yurisdiksiya aktının qəbul edilməsi nəticəsində isə bu hüquq münasibətlərinin subyektlərinə müxtəlif hüquq və vəzifələr verilir (məsələn, hüquqpozmuş şəxsin inzibati cəriməni ödəmək borcu; bank müəssisəsinin qərarda göstərilmiş inzibati cərimə məbləğinin alınması və inzibati xəta törətmış şəxsin öz borcunu yerinə yetirdiyini təsdiq edən qəbzin ona verilməsi vəzifəsi; inzibati cəriməni təyin etmiş orqanın onun vaxtında ödənilməsini tələb etmək və s.). Beləliklə, inzibati xətalar haqqında işlər üzrə qəbul edilmiş qərar hüquq qaydalarının mühafizəsi sahəsində subyektlərin davranışında müəyyənlik yaradır.

İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin funksiyalarını öyrəndikdən sonra onun həyata keçirilməsi prosesində rəhbər tutulan prinsiplərin nəzərdən keçirilməsi zərurəti yaranır.

2000-ci ildə yeni qəbul edilmiş və qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsində ilk dəfə olaraq inzibati-yurisdiksiyanın prinsipləri geniş şəkildə eks etdirilmişdir. Bu prinsiplər həmin Məcəllənin həm I fəslində (m.4-10 İXM), həm də XXVII fəslində (m.363-365 İXM) öz əkslərini tapmış və onların məzmunu açıqlanmışdır.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyəti əsasən Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi ilə nizamlandığı üçün daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesində həmin Məcəllədə göstərilmiş prinsiplərə əməl edilməsi vacibdir. Belə ki, İXM-in 4-cü maddəsində inzibati xətalar qanunvericiliyinin prinsipləri təsbit edilmişdir. İXM-in bu maddəsində göstərilmişdir ki, "Bu Məcəllə insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi, qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirsizlik prezumpsiyası, ədalətlilik və inzibati xətaların qarşısının alınması prinsiplərinə əsaslanır".

İXM-nin 363-365-ci maddələrində isə öz əkslərini tapmış inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın aparıldığı dil, inzibati xətalar haqqında işlərə açıq baxılması və inzibati xəta haqqında iş üzrə məlumatların yayılmasının yol verilməzliyi prinsipləri İXM-nin 4-cü maddəsində göstərilən prinsiplər siyahısına daxil edilməsələr də, onları inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın xüsusi prinsipləri hesab etmək olar və ona görə də onlar inzibati yurisdiksiyanın prinsipləri siyahısına daxil edilməlidir.

İndi isə bu prinsipləri ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirək.

1. İnsan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsində tərtib edilmişdir ki, "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir". İXM-nin 2-ci madəsində isə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunması inzibati xətalar qanunvericiliyinin vəzifələrinə daxil edilmişdir. İXM-nin 5-ci maddəsində bu prinsipin məzmunu aşağıdakı kimi açıqlanmışdır:

"1. İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ali dəyərə malikdir. Bu hüquqların və azadlıqların pozulmasına yol verən bütün dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə və müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

2. Bu Məcəllə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) tərəfindən pozulmasının qarşısının alınmasını və onlara hörmət olunmasını təmin edir.

3. İnzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən insan ləyaqətini alçaldan qərarların verilməsinə və hərəkət edilməsinə yol verilmir".

"Polis haqqında" Qanunun 4-cü maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi polisin fəaliyyət prinsiplərinə daxil edilmişdir. Bu Qanunun 5-ci maddəsində isə bu prinsip daha geniş açıqlanmışdır. Bu maddənin I və II hissələrində adı çəkilən prinsip barəsində aşağıdakılardır müəyyən edilmişdir:

"I. Polis öz vəzifələrini yerinə yetirərkən irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşeyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyətindən asılı olmayaraq bütün şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və tərəfdar çıxdığı dövlətlərərəsi müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını və qanuni mənafelərini hüquqazidd əməllərdən qoruyur.

II. Polisin hər hansı şəxslə insanın ləyaqətini alçaldan şəkildə rəftar etməsi yolverilməzdir ...".

Daxili işlər orqanlarının inzibati-yurisdiksija fəaliyyəti inzibati xətalar haqqında işlərin icraati ilə bağlı olduğu üçün bu zaman inzibati məcburetmə tədbirlərinin növlərindən biri olan inzibati-prosessual təminetmə tədbirləri tətbiq edilə bilər. Bu da insan və vətəndaş hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxara bilər. Ona görə də "Polis haqqında" Qanunun 5-ci maddəsinin III və IV hissələrində göstərilir ki:

"III. Şəxsin hüquq və azadlıqlarına qarşı polis tərəfindən bu Qanunla nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə müəyyən olunmuş əsaslarla və qaydada yol verilir.

IV. Hər hansı şəxsin hüquq və azadlıqları məhdudlaşdırıldıqda polis əməkdaşı məhdudlaşdırmanın əsaslarını və səbəblərini, habelə bununla əlaqədar həmin şəxsin hüquq və vəzifələrini ona izah etməlidir".

V. Polis tutulan və ya həbsə alınan şəxsin hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin edir.

"VI. Şəxsin hüquqları, azadlıqları və qanuni mənafeləri polis əməkdaşları tərəfindən pozulduqda polis orqanı həmin şəxsin pozulmuş hüquqlarının, azadlıqlarının və qanuni mənafelərinin bərpa olunması üçün zəruri təbirlər görməyə, vurulan ziyanı ödəməyə borcludur.

VII. Polis əməkdaşlarının qanunazidd hərəkətləri nəticəsində vurulmuş ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunan qaydada ödənilir".

"Polis haqqında" Qanunun bu maddəsində nəzərdə tutulmuş son müddəanın bilavasitə təmin edilməsi isə Azərbaycan Respublikasının "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" 29 dekabr 1998-ci il tarixli Qanununda da nəzərdə tutulmuşdur.

İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiə edilməsinin konstitusiya əsasları da vardır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 26-cı maddəsinin I hissəsində göstərilir ki: "Hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır". Konstitusiyanın 60-cı maddəsində bu prinsip daha da genişlənmişdir:

"I. Hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

II. Hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərar və hərəkətlərindən (yaxud hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edə bilər".

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin bu son müddəası isə Azərbaycan Respublikasının "Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında 11 iyun 1999-cu il tarixli Qanunu ilə bilavasitə təmin edilir".

Araşdırduğumız bu prinsipin təmin edilməsinin konstitusiya müddəalarından biri də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsində də öz əksini tapmışdır: "Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur..." İcra hakimiyyəti orqanları sisteminə daxil olan daxili işlər orqanları (polis orqanları) da öz fəaliyyətində bu müddəaya əməl etməlidirlər və bu tələb də qanunçuluq prinsipində daha geniş açıqlanır.

2. Qanunçuluq prinsipi

Qanunçuluq prinsipi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ayrıca maddə ilə təsbit edilməsə də, bu müddəə Konstitusiyanın 72-ci maddəsinin II hissəsində öz əksini tapmışdır: "Hər bir şəxs Azərbaycan Respublikasının Konsitusiyasına, qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidirlər".

Yurisdiksiya fəaliyyəti hüquqtəbqedici fəaliyyət olduğu üçün inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinə müvafiq olaraq bu prinsip yalnız qanunun, eləcə də qanuna əsaslanan normativ-hüquqi aktların həm vəzifəli şəxslər, həm də vətəndaşlar tərəfindən dəqiq və ciddi əməl edilməsini deyil, eyni zamanda bu aktların lazımı qaydada tətbiq edilməsini nəzərdə tutur.

Bu prinsipin vacibliyi onunla da təzahür edir ki, İnzibati Xətalar Məcəlləsində bu prinsip ayrıca olaraq 6-cı maddədə öz əksini tapmışdır:

"1. İnzibati xətalara görə inzibati tənbeh bu Məcəlləyə uyğun olaraq tətbiq edilir.

2. İnzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması yuxarı orqanların və vəzifəli şəxslərin idarə nəzarəti ilə, məhkəmə və prokuror nəzarəti ilə və şikayət etmək hüququ ilə təmin edilir.

3. Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalar qanunvericiliyinin analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir".

Araşdırduğumuz bu prinsip eyni zamanda inzibati xətalar qanunvericiliyin də barəsində inzibati xəta haqqında işlər üzrə icraat aparılan şəxsin, eləcə də icraatın digər iştirəçilərinin hüquqlarının və qanuni mənafelərinin təmin edilməsi (İXM 370-382-ci maddələr), həm də onları pozan qərarlardan və hərəkətlərdən (hərəkətsizliklərdən) şikayət verilməsi institutunun nəzərdə tutulması (İXM-nin 430-438 m.) ilə təmin edilir.

3. Qanun qarşısında bərabərlik prinsipi

İnzibati-urisdiksya fəaliyyətindəzərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsindən irəli gəlir. Həmin maddənin I hissəsində təsbit edilmişdir ki, "Hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir". Bu maddədə təsbit edilmiş müddəə İXM-nin 7-ci maddəsində inzibati- yurisdiksiyaya tətbiqi olaraq belə göstərilmişdir:

"1. İnzibati xəta törətmış şəxslər irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, mənşəyindən, cinsindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən və digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabərdirlər və inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

2. Hüquqi şəxslər mülkiyyət formasından, olduqları yerdən, təşkilati-hüquqi formalarından və tabeçiliyindən asılı olmayaraq inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar".

Qanun qarşısında bərabərlik dedikdə, qanunvericilikdə əks olunmuş müddəaların bütün vətəndaşlara qarşı eyni cür şamil edilməsi kimi başa düşülür. Bu prinsip inzibati-yurisdiksiya prosesinin istənilən mərhələsində (bu mərhələləri biz növbəti sualda araşdıracaq) bütün şəxslər irqindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən və s. asılı olmayaraq, eyni hüquqlara malik olurlar. Heç kimə qanunvericilikdə müəyyən edilməmiş imtiyazlar edilə bilməz, və yaxud da kiməsə nəzərdə tutulduğundan ağır inzibati tənbeh verilə bilməz. Düzdür, İXM-nin 16-ci maddəsində hərbi qulluqçulara inzibati həbsin tətbiq edilməməsi və yaxud inzibati tənbeh əvəzinə intizam məsuliyyətinin tətbiq edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Əvvəla, inzibati həbs növünün bu kateqoriya, yəni intizam nizamnamələri təsiri altında çalışan və yüksək nizam-intizama malik olmalı şəxslərə tətbiq edilməsi onların ləyaqətini alçaltmış olardı. İkincisi, hərbi qulluqçulara inzibati tənbeh əvəzinə intizam tənbehlərinin tətbiq edilməsi daha təsirli olur və deməli daha yüksək səmərə verir ki, bu da İXM-nin 2-ci maddəsində göstərilmiş vəzifələrin məqsədinə nail olunmasını daha effektiv təmin etmiş olur. O ki, qaldı İXM-nin bəzi maddələrində (məsələn, İXM – 30, 397 m.) hamilə qadınlara, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərə, I və ya II qrup əllillərə və s. müəyyən güzəştər nəzərdə tutulub, bu da bir qədər sonra öyrənəcəyimiz ədalətlilik prinsipinin tələblərinə tamamilə uyğundur.

İXM-nin 397-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq 16 yaşına çatmayan şəxslər və hamilə qadınlar istisna olaraq, kimliyinə fərqli qoyulmadan, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan fiziki şəxs, onun qanuni nümayəndəsi, hüquqi şəxsin nümayəndəsi və ya şahidlər, əgər inzibati xəta haqqında işə baxılarkən və ya inzibati araştırma zamanı onların iştirakı vacibdirse, gətirilə bilərlər.

İXM-nin 315-ci maddəsinə əsasən inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraat zamanı hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən çağırılmış hər bir şahid, zərər çəkmiş şəxs, ekspert, mütəxəssis və ya tərcüməçi, sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq həmin orqana və ya vəzifəli şəxsin yanına gəlməyə borcludur. Əks halda həmin şəxslər inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatin təmin edilməsi tədbirlərindən biri olan gətirilmə tədbiri ilə gətirilə bilərlər (İXM, 397 m.) və İXM-nin 315-ci maddəsində əsasən (çağırış üzrə gəlməkdən boyun qaçırmama, izahat və yaxud rəy verməkdən imtina etmə) inzibati məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər.

Bu prinsipə aid İnzibati Xətalar Məcəlləsinin əksər maddələri üzrə misallar gətirmək olar.

4. Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi

Bu prinsipin cinayət törətməsində şübhələnilən və ya təqsirləndirilən şəxsə tətbiqi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsində və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 23-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. İnzibati xətalar qanunvericiliyinə bu prinsipin daxil edilməsi (İXM, 8 m.) bir daha bu qanunvericiliklə inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxslərin hüquqlarının yüksək səviyyədə qorunmasını sübut edir. İXM-nin 8-ci maddəsində bu prinsip belə açıqlanmışdır:

"1. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin təqsiri bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetmədikdə və bu, inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata baxmış hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qüvvəyə minmiş qərarı ilə müəyyən edilmədikdə o, təqsiri olmayan hesab edilir.

2. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir.

3. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin təqsirli olması barəsində olan şübhələr onun xeyrinə həll olunur".

Bu maddənin 1-ci bəndinə əsasən inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxs ona hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) yalnız qanuni qüvvəyə minmiş qərarı ilə təqsirli hesab edilə bilər və deməli həmin şəxsə tətbiq edilən inzibati tənbeh icra edilə bilər. Ona görə ki, əks halda həmin şəxs və ya marağlı olan digər şəxslərin şikayəti və yaxud prokurorun protesti əsasında inzibati xətalar haqqında işlərə yenidən baxıla bilər (İXM, 430 m.) və iş üzrə yeni qərar çıxarılaraq həmin şəxs bərəət qazana bilər və yaxud ona tətbiq edilən inzibati tənbeh növü daha yüngül tənbeh növü ilə əvəz edilə bilər. Bu maddənin 2-ci bəndinə əsasən inzibati məsuliyyətə cəlb edilən öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu olmadığı üçün, onun təqsirli olmasının sübut olunması inzibati xəta haqqında iş üzrə icraati aparan orqanın və ya səlahiyyətli vəzifəli şəxsin üzərinə düşür.

5. Ədalətlilik prinsipi

Bu prinsip Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında birbaşa əks etdirilməsə də, Konstitusiyanın 7-ci maddəsinin 1-ci hissəsində Azərbaycan dövlətinin demokratik və hüquqi respublika elan edilməsi və 12-ci maddənin I hissəsində isə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsinin dövlətin ali məqsədi kimi təsbit edilməsi müddəaları sıx şəkildə ədalətlilik prinsipi ilə bağlıdır. İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları tam təmin edilmiş hər bir dövlət demokratik və hüquqi olan ədalətli dövlət hesab edilir. Ədalətli olan dövlətdə isə istər cinayət, istərsə də digər hüquqpozma törətmüş şəxs, məsuliyyətə cəlb edilərkən həmişə onun haqqında ədalətli qərar çıxarılmış olur. Ona görə də İXM-nin 9-cu maddəsində göstərilir:

"1. İnzibati xəta törətmüş şəxs haqqında tətbiq edən tənbeh ədalətli olmalıdır, yəni inzibati xətaların xarakterinə, onun törədilməsi hallarına uyğun, qanuni və əsası olmalıdır.

2. Bir inzibati xətaya görə heç kəs iki dəfə inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz".

Bu maddədə göstərilən müddəalar həm İXM-nin 362-ci maddəsində göstərildiyi kimi, yəni inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələrindən birinin də "... inzibati xəta haqqında hər bir işin hallarının vaxtında, hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə aydınlaşdırmaqdan..." ibarət olması ilə, həm də İXM-nin 367-ci (inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraati rədd edən hallar) və 416-ci maddələrində (inzibati xəta haqqında işin icraatına xitam verilməsi) göstərilən tələblərə əməl edilməklə bu Məcəllənin 9.2-ci maddəsinin tələblərini təmin edir.

6. İnzibati xətaların qarşısının alınması prinsipi

Daxili işlər orqanları (polis orqanları) dövlət hakimiyyətinin qoluna hakimiyyəti şaxəsinə daxil olduğu üçün bu prinsipin tələblərinə riayət edilməsi həm İXM-nin 10-cu maddəsində göstərilmiş: "Dövlət hakimiyyəti və ya yerli özünüidarəetmə orqanları, inzibati xətaların qarşısının alınması, inzibati xətaların törədilməsinə kömək edən səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması, vətəndaşların hüquq şüurunun və mədəniyyətin yüksəldilməsinə, Azərbaycan Respublikasının qanunlarına ciddi əməl etmək ruhunda təriyə olunması sahəsində tədbirlər hazırlanırlar və həyata keçirirlər" tələbindən, həm də "Polis haqqında" Qanunun 3-cü maddəsinin II hissəsinin 2-ci bəndində əks etdirilmiş və polisin əsas vəzifələrinə daxil edilmiş "cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması üçün tədbirlər görmək" tələbindən irəli gəlir.

Bu prinsip eyni zamanda inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələrindən bir kimi də təsbit olunmuşdur. Belə ki, İXM-nin 362-ci maddəsində göstərilir ki, inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələrindən biri də "... inzibati xətanın törədilməsinə kömək edən səbəbləri və şəraitin aşkar etməkdən və inzibati xətaların qarşısını almaqdan..." ibarətdir.

İXM-nin 10-cu maddəsində inzibati xətaların törədilməsinə kömək edən səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması sahəsində tədbirlərin görülməsi üçün inzibati-yurisdiksiyanın bir subyekti kimi daxili işlər orqanlarının (polis orqanlarının) səlahiyyətli vəzifəli şəxsi -İXM-nin 429.1-ci maddəsinə əsasən: "...inzibati xətaların törədilməsinə kömək edən səbəbləri və şəraitin məyyən etdikdə, bu səbəblərin və şəraitin aradan qaldırılması üçün tədbirlər görmək barəsində müvafiq müəssisə, idarə və təşkilatlara, vəzifəli şəxslərə onların aradan qaldırılması tədbirləri haqqında təqdimat verir". İXM-nin 429.2-ci maddəsinə əsasən isə: "Təqdimatın alındığı gündən bir ay ərzində həmin müəssisələr, idarələr, təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər təqdimat vermiş hakimə, səlahiyyətli orqana (vəzifələşən şəxslər) görülən tədbirlər haqqında məlumat verməyə borcludurlar.

7. İnzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın aparıldığı dil prinsipi

İXM-nin 363-cü maddəsinə əsasən:

"1. Azərbaycan Respublikasında inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraat Azərbaycan dilində, yaxud məyyən ərazidəki əhalinin çoxluq təşkil edən hissəsinin dilində aparılır.

2. İşdə iştirak edən, inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın aparıldığı dili bilməyən şəxslər ana dilində və ya bildiyi hər hansı başqa dildə məlumat, izahatlar, şikayət və ya vəsatət vermək hüququ ilə, habelə bu Məcəllə ilə məyyən edilmiş qaydada tərcüməçinin xidmətlərindən istifadə etmək hüququ ilə təmin olunur".

Birinci, bu prinsip Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 21-ci maddəsinin tələbindən irəli gəlir:

"I. Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir.

II. Azərbaycan Respublikası əhalinin danışdığı başqa dillərin sərbəst işləməsini və inkişafını təmin edir".

İkinci, bu prinsip İnzibati Xətalar Məcəlləsinin digər maddələri ilə də təmin edilir. Belə ki, İXM-nin 371-ci maddəsinə əsasən, barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin ana dilində çıxış etmək və icraatın aparıldığı dildə danışa bilmirsə, tərcüməçinin xidmətlərindən istifadə etmək hüququ vardır (İXM 371.1.7 m.). İXM-nin 382-ci maddəsinə əsasən isə tərcüməçi, icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən təyin edilir, tərcüməçi çağırış üzrə gəlməyə və ona tapşırılan tərcüməni tam və dəqiq yerinə yetirməyə və tərcümənin düzgünlüyünü öz imzası ilə təsdiq etməyə borcludur. Bilə-bilə yanlış tərcümə etməsinə görə inzibati məsuliyyət haqqında tərcüməçiyə xəbərdarlıq edilir. Əgər tərcüməçi öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən imtina edərsə və ya çağırış üzrə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırsa o, İXM-nin 315-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada inzibati məsuliyyətə cəlb edilir.

Üçüncüsü, İXM-nin 370-ci maddəsinə əsasən inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat prosesində tərcüməçinin iştirakına görə bütün məsrəflər proses iştirakçılarının hesabına deyil, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə

müəyyən edilmiş qaydada dövlət hesabına ödənilir və əgər tərcüməçi işləyərsə onun işdə olmadığı müddət ərzində iş yerində əmək haqqı müəyyən edilmiş qaydada saxlanılır.

8. İnzibati xətalar haqqında işlərə açıq baxılması prinsipi

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin 5-ci hissəsində bütün məhkəmələrdə işlərin icraatının açıq aparılması nəzərdə tutulmuşdur. İnzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraat zamanı Konstitusiyanın bu prinsipinə əməl edilməsi həm bu prinsipdən, həm də Konstitusiyanın digər müddəalarından (məsələn, 1-ci maddəyə görə Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır və 7-ci maddəyə görə Azərbaycan dövlətinin demokratik və hüquqi respublika olması, 71-ci maddəyə görə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi və s.), eləcə də İnzibati Xətalar Məcəlləsinin bir neçə digər maddələrində əks olunmuş tələblərdən irəli gəlir.

Bu prinsip İXM-nin 364-cü maddəsində öz əksini belə tapmışdır:

"1. Dövlət, qulluq, kommersiya sirrlərinin və qanunvericiliklə qorunan digər sirrlərin yayılmasına gətirib çıxara bilən hallar istisna olmaqla, inzibati xətalar haqqında işlərə açıq baxılır.

2. İnzibati xətalar haqqında işlərin qapalı baxılmasına zərurət olduğu halda bu barədə qərardad qəbul edilir".

Bu prinsipin mənası inzibati xətalar haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən işə baxılarkən prosesin iştirakçısı olmayan digər vətəndaşlara, o cümlədən kütləvi informasiya vasitəlerinin əməkdaşlarına, işin baxılmasında iştirak etmək imkanının verilməməsindən ibarətdir. Bu işə öz növbəsində işə baxan hakimi, səlahiyyətli orqanı (vəzifəli şəksi) işə ədalətlə baxmasına vadə edir. İşin belə formada baxılması son nəticədə inzibati xətalar qanunvericiliyinin vəzifələrinin (İXM, 2m.) məqsədə nail olmasına gətirib çıxarır.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksija fəaliyyətində işlərə açıq baxılması prinsipi digər mənada elə aşkarlıq prinsipi deməkdir. "Polis haqqında" Qanunun 6-cı maddəsinin I hissəsində deyilir: "Polis öz fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada dövlət orqanlarına və əhaliyə məlumat verir". Daxili işlər orqanları (polis) kütləvi informasiya vasitələri (radio, televiziya, mərkəzi və yerli mətbuat orqanları) ilə cinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizənin vəziyyəti barədə məlumat verməklə həm bu mübarizənin effektivliyini təmin edir, həm də əhalinin hüquqi tərbiyəsi ilə məşğul olaraq, onların hüquqi biliklərini artırılmış olurlar.

9. İnzibati xəta haqqında iş üzrə məlumatlarının yayılmasının yolverilməzliyi

Əvvəla, bu prinsipin inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatda rəhbər tutulması Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 32-ci maddəsinin II

hissəsində göstərilmiş: "öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir" tələbindən irəli gəlir.

İkincisi, bu tələb daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətini tənzimləyən İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 365-ci maddəsində daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinə uyğunlaşdırılıb: "İnzibati xəta haqqında iş üzrə məlumatlar yalnız icraatında inzibati xəta haqqında iş olan hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin), belə məlumatlar zərər çəkmiş şəxsin şəxsi maraqlarına toxunduqda isə, habelə zərər çəkmiş şəxsin icazəsi ilə və onların mümkün hesab etdiyi həcmində elan oluna bilər."

Üçüncüüsü, bu prinsip inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin digər prinsipləri ilə, məsələn, insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi ilə sıx əlaqədədir. Eyni zamanda cinayət prosesində məhkəmədə işlərə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş hallarda nəzərdə tutulduğu kimi, inzibati prosesdə də bu nəzərdə tutulmuşdur (İXM, 364m.)

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin bəzi prinsipləri bilavasitə İnzibati Xətalar Məcəlləsinin bu və ya digər fəsillərində (İXM, 4-10, 363-365 m.) əks etdirilsə də, bəzi prinsiplər var ki, onlar bu Məcəllənin bu və ya digər maddələrində bilavasitə göstərilməsə də, həmin Məcəllənin digər maddələrində əks olunmuş tələblərdən irəli gəlir. Bu prinsiplərin də açıqlanması məqsədə uyğundur.

10. Obyektiv (maddi) həqiqətin təmin edilməsi prinsipi

İnzibati prosesin strukturu, mərhələləri və ayrı-ayrı prosessual hərəkətlərin məzmunu obyektiv vəziyyətə iş üzrə tam uyğun gələn nəticələrin əldə edilməsi vəzifələrinə xidmət edir.

Bu prinsip inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın İXM-nin 362-ci maddəsində əks etdirilmiş vəzifələr ilə sıx əlaqədardır. İnzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın İXM-nin 362-ci maddəsində göstərilmiş vəzifələrindən "... hər bir işin hallarının vaxtında, hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə aydınlaşdırılmasını, inzibati xəta törətmiş şəxsi aşkar etməkdən və onu inzibati məsuliyyətə cəlb etməkdən qəbul edilmiş qərarın icrasının təmin edilməsini, eləcə də inzibati xətanın törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitin aşkar edilməsini..." bu prinsipə aid etmək olar.

Bu prinsip eyni zamanda, İnzibati Xətalar Məcəlləsinin tələblərinin qanunvericiliyə tam uyğun şəkildə həll edilməsi tələbindən də irəli gəlir. Ona görə də, bu prinsip İXM-nin 6-cı maddəsi (qanunçuluq prinsipi əks olunmuş bu maddəni biz yuxarıda nəzərdən keçirmişik) və 3-cü maddəsində də öz əksini tapmışdır. İXM-nin 3-cü maddəsinə əsasən: "Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətaların törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və hərəkətsizliyi) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir" tələbi qoyulduğu üçün inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat prosesində sübutların qiymətləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İXM-nin 394-cü maddəsinə əsasən:

"1. İnzibati xətalar haqqında işlərə baxan hakim, kollegial orqanın üzvü, vəzifəli şəxs işin bütün hallarının məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə baxılmasına əsaslanan öz daxili inamı ilə sübutları qiymətləndirir.

2. Heç bir sübutun qabaqcadan müəyyən edilmiş qüvvəsi yoxdur".

İnzibati xətalar haqqında işin qaldırılmasının, sübutların toplanmasının və qiymətləndirilməsinin, eləcə də qərarın qəbul edilməsinin prosessual formaları inzibati qanunvericiliklə dəqiq nizamlanır.

11. İnzibati-yurisdiksiya prosesinin əlverişliyinin təmin edilməsi prinsipi

İnzibati icraatın vəzifələrinə tabe olan inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın quruluşu, onun həyata keçirilməsi qaydaları, beləliklə də bu qaydaların özü mənşəyinə və təyinatına görə səmərəli olmalıdır. İnzibati xətalarla mübarizənin, inzibati xəta nəticəsində dəyişmiş ziyanın qarşısının alınması və ləğv edilməsi maraqları inzibati-prosesual və inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin müddətlərinin daha çox optimallaşdırılmasını tələb edir ki, (İXM, 422 m.), bu da ümumiyyətlə dövlət idarəetmə fəaliyyətinin operativliyinin təzahüründür. Bu fikir inzibati xətalar haqqında işlər üzrə qərardan şikayət vermək müddətlərinə (İXM, 432 m.), qərar üzrə şikayət və protestin baxılması müddətlərinə (İXM, 433 m.), qərarların icrası müddətlərinə (İXM, 439-458 m.) də aiddir.

12. İnzibati xətalar haqqında işlərə baxarkən qərarın qəbul edilməsinin sərbəstliyi prinsipi

Bu və ya digər dövlət orqanına inzibati xətalar haqqında işlərə baxmaq və həll etmək səlahiyyətinin verilməsi onlar tərəfindən iş üzrə qərarların sərbəst qəbul edilməsi zərurətini, bu işlərlə əlaqədar vəzifələrinin başqa orqan (vəzifəli şəxs) üzərinə qoymalarının istisna olunmasını, eləcə də iş üzrə qərar qəbul edərkən yuxarı orqanlarının tabeçiliyində olan inzibati-yurisdiksiya orqanlarının işinə qarışmamasını nəzərdə tutur. Lakin, bu sərbəstlik heç də həmin səlahiyyətli şəxslərin özbaşına qeyri-qanuni qərarlar çıxarmasına və ya hərəkətlər (hərəkətsizliklər) etmələrinə yol verməyi nəzərdə tutmur. Bu müddəə öz əksini İXM-nin 359.1-ci maddəsində tapmışdır:

"İnzibati xətalar haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslər bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş inzibati tənbehləri onlara verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində və yalnız xidmət vəzifəsinin icrası zamanı tətbiq edə bilərlər".

Edilmiş təhlil inzibati-yurisdiksiya icraatının vəzifələri, prinsipləri və həyata keçirilmə qaydası arasında sıx əlaqə olunduğunu nümayiş etdirir.

İnzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin prosessual formalarının hüquqi normalarla müəyyən edilməsi icraatın vəzifələri və onun prinsiplərindən asılıdır. Belə ki, prosessual forma əyani şəkildə desək, bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə nail olmaq vasitələrinin məcmusudur.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın funksiyalarından və prinsiplərindən irəli gələn tələblərə riayət etməklə siz, gələcək fəaliyyətinizdə bu sahədə üzərinizə düşən vəzifələri qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız. Nəhayət bu müddəalara riayət etməklə, siz ölkədə hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsinə və qanunçuluğun təmin edilməsinə zəmin yaratmış olursunuz.

2. 3. Polisin inzibati yurisdiksiya fəaliyyətinin mərhələləri.

Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin məzmun və təyinatından asılı olaraq onun həyata keçirilməsinin bir çox xüsusiyyətləri vardır.

İnzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın ümumi qaydaları Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Bu qaydalar inzibati prosesin əsas məqsədinə, yəni təqsirkar şəxsin müəyyən edilməsinə, ona qarşı qanunvericiliyin düzgün tətbiq edilməsinə və ədalətli inzibati tənbehin tətbiq edilməsinə xidmət edir. Qüvvədə olan qanunvericiliyin məntiqi və hüquqi təhlili icraatın aşağıdakı dörd mərhələsinin olmasına əsas verir:

1. inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraata başlama;
2. inzibati xətalar haqqında işlərə baxılması;
3. inzibati xətalar haqqında işlər üzrə qərarların yenidən baxılması;
4. inzibati xətalar haqqında işlər üzrə qərarların icrası.

İcraatın birinci mərhələsində inzibati xətanın törədilməsi faktı və halları, təqsirkar şəxs haqqında məlumat aydınlaşdırılır və protokol tərtib edilir. Bu mərhələnin vəzifəsi inzibati xətanın operativ müəyyən edilməsindən, inzibati xəta törətmış şəxsin ifşa edilməsindən və inzibati xətanın əlamətlərini müəyyən edən halların aşkar edilməsindən ibarətdir. Təqsirkar şəxslərin ifşa edilməsi məqsədilə inzibati xətalar haqqında işlərin materiallarının hazırlanmasının vəzifələri sübutların möhkəmləndirilməsi və ilkin qiymətləndirilməsindən, inzibati-hüquqi təsir tədbirinin zəruriliyi dəriqləşdirilməsindən ibarətdir.

İcraatın ikinci mərhələsində işə baxmağa səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) inzibati xəta haqqında işə baxır və qərar qəbul edir. Bu mərhələnin vəzifələri inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin təqsirkar olub-olmaması məsələsinin həll edilməsindən, təqsirkar şəxsin əməlinin hüquqi cəhətdən qiymətləndirilməsindən, təqsirkar şəxsin cəzalandırılmasından, təqsirsiz şəxsin işə təmizə çıxarılmasından və ya ona bəraət qazandırılmasından, vətəndaşlara tərbiyəvi təsir göstərilməsindən ibarətdir.

İcraatın fakultativ xarakter daşıyan üçüncü mərhələsində vətəndaşın şikayətinə və ya prokurorun protestinə baxılır və qərarın qüvvədə saxlanması, ləğv edilərək yenidən baxılması və ya xitam verilməsi, yaxud da tənbehin gücləndirilmədən normativ-hüquqi aktda nəzərdə tutulmuş çərçivədə dəyişdirilməsi barədə qərarın qəbul edilməsi kimi tədbirlər görülür.

İcraatın dördüncü mərhələsi işə – qərarın icrası ilə başa çatır, yəni iş üzrə qəbul edilmiş qərar qanuni qüvvəyə mindikdən, bəzi hallarda işə onun qəbul

edildiyi andan sonra dərhal, yaxud da şikayətə (protestə) baxıldıqdan sonra həll edilir.

Daxili işlər orqanları (polis) inzibati xətalar haqqında işlər üzrə tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar qəbul etməklə yanaşı, İXM-nin 23-cü maddəsində müəyyən edilmiş bəzi tənbehlərin tətbiq edilməsi haqqında qərarların da icrasını da həyata keçirirlər.

Daxili işlər orqanları (polis) tərəfindən inzibati tənbehlərdən yalnız xəbərdarlıq, inzibati xəta törətmış fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması (nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququnun məhdudlaşdırılması), inzibati həbs və əcnəbiləri və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri Azərbaycan Respublikası hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında qərarlar icra edilir.

Biz burada yalnız təcrübədə polis əməkdaşlarının daha çox həyata keçirdikləri və mahiyyətinə görə daha böyük əhəmiyyət kəsb edən birinci iki mərhələni geniş şərh edəcəyik.

Qanunvericilik aktlarının normallarında inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın vəzifələri müəyyən edilmişdir. Bu vəzifələrin bəzilərinin də həlli inzibati-yurisdiksya fəaliyyətinin vasitəsi ilə yerin yetirilir. Bu vəzifələrdən başlıcası "...hər bir işin hallarının vaxtında, hərtərəfli, tam və obyektiv surətdə aydınlaşdırılması və işin qanuna dürüst qaydada həll edilməsidir". İşin hallarının aydınlaşdırılması DİO-nun (polisin) inzibati-yurisdiksya fəaliyyətinin ilkin mərhələsində edilməklə onun birinci mərhələsinin məzmununu təşkil edir. Tərədilmiş inzibati xətanın faktiki hallarının araşdırılması inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın birinci mərhələsində sübutların toplanması və qiymətləndirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində daxili işlər orqanlarının (polisin) bir çox xidmət sahələrinin əməkdaşları iştirak edir. Belə ki, polis sahə inspektorları, məsul növbətçilər və digər polis əməkdaşları inzibati xəta törətmış şəxsin şəxsiyyətini müəyyən edirlər, hüquqpozmanın şahidi olmuş şəxsləri dindirirlər, inzibati xəta törətmış şəxslərdən və şahidlərdən izahat alırlar, sübutları toplayırlar, maddi sübutları (inzibati xətanın tərədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyekti olmuş predmetləri) götürürler, ekspertizanı təyin edirlər, inzibati xətalar haqqında işlərin icraatını təmin etmək tədbirlərini tətbiq edirlər və s. İcraat prosesində polis əməkdaşları tərəfindən sübutların toplanması, onların möhkəmləndirilməsi və qiymətləndirilməsi fəaliyyəti qanunvericilik və digər normativ-hüquqi aktlara müvafiq olaraq prosessual formada həyata keçirilir (İXM, 386-394 m.).

Toplanmış materiallara qiymət verərək, daxili işlər orqanlarının (polis orqanlarının) əməkdaşları inzibati xətanın faktiki halları barədə nəticə çıxarırlar, yəni faktiki olaraq tərədilmiş hüquqazidd əməlin modelini yaradırlar, bundan sonra onlar tərəfindən hüquq norması seçilir və ona uyğun olaraq əməl tövsif edilir. Daxili işlər orqanının (polis orqanının) əməkdaşı tərəfindən inzibati xəta haqqında protokolun tərtib edilməsi bu fəaliyyətin hüquqi nəticəsidir və məhz bu sənəd əsasında daxili işlər orqanlarında (polis orqanlarında) (eləcə də digər orqanlarda) inzibati işlərə baxılır (İXM, 410-412 m.). Ona görə də işə baxan vəzifəli şəxslər protokolun məzmununu və onlar üçün müəyyən edilmiş prosessual formaları

diqqətlə öyrənməlidirlər (İXM, 417 m.). Məhz protokolda olan məlumatlara əsasən yurisdiksiya orqanında inzibati xəta və onu törədən şəxs barəsində rəy yaranır. Ona görə də protokolun hər bir bəndinin savadlı və ətraflı tərtib edilməsi işin düzgün həll edilməsinə xidmət edir. Protokolun tərtib edilməsinə formal münasibət, vətəndaşın şəxsiyyətini müəyyən edən sənədi yoxlamadan inzibati xəta törədən şəxs haqqında məlumatların yazılıması, inzibati təcrübənin təhlilinin sübut etdiyi kimi müəyyən səhvlerin buraxılmasına və qanunçuluğun tələblərinin pozulmasına gətirib çıxarır.

İnzibati xətalar haqqında protokollar daxili işlər orqanlarının (polis orqanlarının(növbətçi hissələrində və ya dəftərxanalarında yerləşən xüsusi jurnalda (kitabda) qeydiyyatdan keçirilir. Tərtib edilmiş protokol həmin gün də daxili işlər orqanının (polis bölməsinin) rəisinə və ya onun müavininə (əgər o, bu kateqoriyanın yurisdiksiya səlahiyyətinə malikdirsə) verilir. Orqanın rəisi protokola baxmaqla yanaşı, həm də işin bütün materiallarının düzgün tərtib olunmasını və inzibati xətanın tövsifinin işdə olan materiallara əsaslığını yoxlayır. Protokolun və digər materialların tərtib edilməsində, eləcə də inzibati xətanın tövsif edilməsində səhvler aşkar edildikdə rəis tabeçiliyində olan əməkdaşlara çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün göstərişlər verir (İXM, 420.1.6 m.).

Bundan sonra daxili işlər orqanlarının (polis orqanının) rəisi İXM-nin 26-ci fəslinin normalarına (İXM, 360-361 m.) uyğun olaraq inzibati xətalar haqqında işlərin aidiyətini müəyyən edir. Əgər işə baxmaq səlahiyyəti digər inzibati yurisdiksiya orqanına aiddirsə, onda inzibati xəta haqqında iş qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş yerə, yəni aidiyəti üzrə orqana göndərilir (inzibati xətanın törədildiyi yerə, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatda olduğu yerə və ya hüquqpozma törətmüş şəxsin yaşadığı yerə göndərilir (İXM, 421 m.)).

Daxili işlər orqanlarının (polis orqanlarının) inzibati yurisdiksiya fəaliyyəti birinci növbədə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Bu Məcəllə inzibati xətalar haqqında işlərin icraatı qaydasını müəyyən edən bölmələrə və fəsillərə bölünmüdüdür. Bundan əlavə daxili işlər orqanlarının (polis orqanlarının), onun xidmətlərinin inzibati- yurisdiksiya fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsinin müxtəlif sahələrini müəyyən edən digər normativ-hüquqi akrlar da qüvvədədir (məsələn, Azərbaycan Respublikası DİN-in 189 sayılı 2002-ci il tarixli əmri: "Yol hərəkəti qaydaları və yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın təşkilinə dair Təlimatın təsdiq edilməsi barədə").

Əgər işin baxılması İXM-nin 421-ci maddəsinə uyğun olaraq inzibati xətanın törədildiyi yerdəki daxili işlər orqanının (polis orqanının) səlahiyyətinə aid olarsa, orqanın rəisi işin baxılması vaxtını müəyyən edir, İXM-nin 423-cü maddəsinə uyğun olaraq, işin baxıldığı vaxt və yer barədə inzibati xəta törətmış şəxsə məlumat verilməsi üçün tədbirlər görür, zəruri hallarda işə fiziki şəxsi, hüquqi şəxsin qanuni nümayəndəsini, müdafiəçini və ya numayəndəni, şahidləri, zərər çəkənləri, eksperti, tərcüməçini dəvət edir.

Baxılmaq aidiyətliyi Daxili İşlər Nazirliyinə aid olan inzibati xətalar haqqında protokol tərtib etmək və həmin işlərə baxmaq səlahiyyətinin verilməsi ilə

yanaşı, qanunvericiliklə polis əməkdaşlarına baxılması digər yurisdiksiya orqanlarına aid olan (məhkəməyə və s.) işlər haqqında da inzibati protokol tərtib etmək səlahiyyəti verilmişdir. Belə protokollara da daxili işlər orqanlarının (polis orqanlarının) rəhbərləri baxaraq, əməlin düzgün tövsif olunmasını yoxlayır, iş üzrə toplanmış sübutların doğruluğunu və kifayətliliyini qiymətləndirir, işin icraatını istisna edən halların olub-olmadığını (İXM, 417 m.) aydınlaşdırır və işə baxmağa səlahiyyəti olan orqanı müəyyən edir. Səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) işə baxmaq üçün zəruri şəraitin təmin edilməsi məqsədilə qanunvericiliklə daxili işlər orqanlarına (polisə) inzibati xəta törətmmiş şəxslərə inzibati-prosessual məcburetmə (inzibati xətalar haqqında işlərin icraatını təmin edən), tədbirlərinin tətbiq edilməsi səlahiyyəti verilmişdir. Belə ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxs daxili işlər orqanının və ya hakimin çağırışı ilə gəlməkdən imtina etdiykdə, daxili işlər orqanı (polis) tərəfindən gətirilə bilər (İXM, 397.1 m.).

Qanunvericiliklə həm də bu və ya digər icraatın konkret mərhələləri çərçivəsində həyata keçirilən ayrı-ayrı prosessual hərəkətlər də dəqiq tənzimlənir. İşin baxılması və həll edilməsi qaydası icraatın vəzifəsindən asılı olaraq müəyyən edilir. Prosesin strukturu, prinsipləri, mərhələlərin quruluşu, ayrı-ayrı prosessual hərəkətlərin xüsusiyyətləri bütövlükdə bu vəzifələrdən asılı olaraq qurulur.

Ayrı-ayrı icraatların strukturu aydınlaşdır ki, təbii olaraq analogi əsaslarla qurulur. Lakin, qanun bu işləri müəyyən ardıcılığa uyğun qaydada baxmağa və həll etməyə göstəriş verir və inzibati xətaların növündən də bu strukturlar bilavasitə asılıdır.

İXM-də prosessual qaydanın ciddi müəyyən edilməsi nəticəsində inzibati xətalar haqqında işlərin icratının hüquqi cəhətdən sabit müəyyən edilmiş rejimi təmin edilir ki, bu da inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin qanunun tələblərinə dəqiq uyğunlaşdırılması üçün hüquqi zəmin yaradır.

Inzibati xətalar haqqında işlərə baxmağa və onları həll etməyə səlahiyyəti olan dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyəti barədə normativ aktlarla müəyyən edilmiş tələblər işin tam, obyektiv, hərtərəfli həll edilməsi və iş üzrə maddi həqiqətin müəyyən edilməsi üçün səlahiyyətli vəzifəli şəxslərin borclu olduğu bütün hərəkətlərin yerinə yetirilməsi prosessual hüquqi zəmin yaradır.

Qanunla ciddi müəyyən edilmiş prosessual forma, inzibati xəta haqqında işin mahiyyəti üzrə baxıldığı və həll edildiyi hər bir halda, müvafiq qanunun düzgün və ədalətlə tətbiq edilməsi üçün zəruri olan vasitələri özündə birləşdirir.

Prosesdə iştirak edən və ya icraatda maraqları toxunulan şəxslərin hüquq və qanuni mənafeləri, həm də qanunvericilik-prosessual formaların olması ilə təmin edilirlər. Dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər qanunla müəyyən edilmiş çərçivəyə ciddi uyğun olaraq, yalnız qanuna müvafiq olaraq iş üzrə sübut ola biləsi aktları tədqiq edirlər. Bu zaman onlar özlərinin inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətlərində yalnız tətbiqi prosessual normalarda göstərilən və ya yol verilən üsul və metodlardan və onlardan da yalnız öz səlahiyyətləri çərçivəsində istifadə edə bilərlər.

Beləliklə, mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, bütün bu deyilənlər inzibati-yurisdiksiya fəaliyyətinin

dövlət fəaliyyət forması olduğunu təsdiq etməyə imkan verir. Dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyət formasının özünün xüsusi əlamətləri vardır. Onun hüquqi mənbələri dövlətimizdə hüquqi tənziməmənin və hakimiyyətin təşkili prinsipərini, onun orqanları simasında dövlətin şəxsiyyətlə qarşılıqlı əlaqələrini təsbit edən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarıdır.

Beləliklə, prosessual forma dedikdə, inzibati xətalar haqqında işlərə baxmağa və onları həll etməyə səlahiyyəti olan inzibati-yurisdiksya orqanlarının, onların vəzifəli şəxslərinin və inzibati-yurisdiksya icraatının digər iştirakçılarının fəaliyyətinin hüquqi forması, eləcə də inzibati- yurisdiksya fəaliyyəti ilə əlaqədar meydana çıxan münasibətlər forması başa düşülür.

İnzibati tənbeh növləri haqqında qərarların polis əməkdaşları tərəfindən icrası qaydası

Polis əməkdaşları tərəfindən yuxarıda sadalanan inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi ilə yanaşı, onlar aşağıdakı inzibati tənbeh növləri haqqında qərarlar da icra edirlər:

- 1) xəbərdarlıq;
- 2) inzibati cərimə;
- 3) inzibati xəta törətmış fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması (nəqliyyat vasitəsinin idarə olunmasından kənarlaşdırma);
- 4) əcnəbiləri və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsləri Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma;
- 5) inzibati həbs.

İnzibati xətalar haqqında işlər üzrə qərarların icrası İXM-nin 439-449-cu maddələrinin tələblərinin yerinə yetirilməsinə müvafiq olaraq yerinə yetirilir.

Bu tələblər aşağıdakılardır:

- inzibati xətalar haqqında işlər üzrə qərarın, şikayət və ya protest üzrə qəbul edilmiş qərarın qanuni qüvvəyə minməsi (İXM, 439 m.);
- inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icrasının məcburiliyi (İXM, 440 m.);
- inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icraya yönəldilməsi (İXM, 441 m.);
- inzibati xəta haqqında iş üzrə qərarın icrası (İXM, 442 m.);
- inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrası ilə əlaqədar məsələlərin həll edilməsi (İXM, 443 m.);
- inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrasının təxirə salınması və ya onun icrasına möhlət verilməsi (İXM, 444 m.);
- inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrasının dayandırılması (İXM, 445 m.);
- inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrasına xitam verilməsi (İXM, 446 m.);
- inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrası müddəti (İXM, 447 m.);

- inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar üzrə icraatın başa çatması (İXM, 448 m.);

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda yaşayan və Azərbaycan Respublikasının ərazisində əmlakı olmayan şəxs barəsində inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərarın icrası (İXM, 449 m.).

Polis orqanları (əməkdaşları) tərəfindən icra edilən bu inzibati tənbeh növlərindən ikisi - xəbərdarlıq və inzibati cərimə yalnız bu orqanların özü tərəfindən tətbiq edildikdə icra edilir.

Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərarın icrası isə polis orqanları tərəfindən həm hakim, həm də polis orqanları tərəfindən qəbul edildikdə icra olunur.

Aydındır ki, əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında qərar yalnız polis orqanları tərəfindən qəbul edilir və onlar tərəfindən icra olunur.

Inzibati həbs haqqında qərar yalnız hakimlər tərəfindən və yalnız İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 68-1, 69, 296, 301, 307-1 və 310-cu maddələrinin pozulmasına görə tətbiq edilir. Lakin, bu inzibati tənbeh növləri polis orqanları haqqında qərar tərəfindən icra olunur.

Xəbərdarlıq haqqında qərarların icrası (İXM, 450 m.). Xəbərdarlıq növündə inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar onu qəbul etmiş səlahiyyətli polis orqanı (vəzifəli şəxs) tərəfindən onun qəbul edilməsindən dərhal sonra elan olunur. Qəbul edilmiş qərarın surəti üç günədək müddətində barəsində qərar qəbul edilmiş fiziki şəxsə, hüquqi şəxsin nümayəndəsinə yaxud zərər çəkmiş şəxsin xahişi ilə ona verilir (İXM, 427 m.).

Xəbərdarlıq növündə inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar onu qəbul etmiş hakim, səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən İXM-nin 427-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada qərarın surətinin göndərilməsi və ya təqdim edilməsi ilə icra olunur.

İnzibati cərimənin edilməsi haqqında qərarın icrası (İXM, 451 m.). İnzibati cərimə növündə inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar qanuni qüvvəyə mindikdən və ya İXM-nin 444-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş möhlət verilmənin, təxirə salmanın müddəti bitdikdən *otuz gündən gec olmayıaraq* inzibati xəta törətmış şəxs tərəfindən ödənilməlidir.

Yetkinlik yaşına çatmayanın müstəqil qazancı olmadıqda, inzibati cərimə onun valideynləri və ya onları əvəz edən şəxslərdən tutulur.

Inzibati xətanın törədildiyi yerdə tutulan inzibati cərimə haqqında qərarın icrasını nəzərdə tutan hallar istisna olmaqla (İXM, 452 m.) inzibati cərimə banka və ya səlahiyyətli kredit təşkilatına ödənilir və ya köçürürlür.

Yuxarıda nəzərdə tutulmuş müddətdə, yəni İXM-nin 451-ci maddəsində nəzərdə tutulan müddətdə inzibati cərimə ödənilmədiyə, onun ödənilməsi məqsədilə inzibati cərimə tətbiq etmə haqqında qərarın surəti həmin qərarı qəbul etmiş səlahiyyətli polis orqanı (vəzifəli şəxsi) tərəfindən:

1. fiziki şəxslər barəsində – onun əmək haqqından, stipendiyasından, pensiyasından və ya digər gəlirlərindən tutulması üçün inzibati məsuliyyətə cəlb

edilmiş şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu, yaxud əmək haqqı aldığı müəsiyə, idarəyə, təşkilata;

2. hüquqi şəxslər barəsində – hüquqi şəxsin pul vəsaitlərindən və ya gəlirlərindən tutulması üçün banka və ya digər kredit təşkilatlarına göndərilir.

İnzibati məsuliyyətə cəlb edilən fiziki şəxs işdən çıxdıqda və ya inzibati cərimənin onun əmək haqqından, yaxud digər gəlirlərindən tutmaq imkanı olmadıqda, işə götürən *üç günədək müddətində* inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin yeni iş yerini göstərməklə (əgər bu mümkünürse) ödəmənin mümkün-süzlüğünün səbəblərini, eləcə də ödəmə olmuşsa, bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla, inzibati cərimə barədə qərarın surətini onu qəbul etmiş polis orqanına qaytarır.

Barəsində inzibati cərimə növündə tənbeh tətbiq edilən fiziki şəxs işlə-mirsə və ya inzibati cərimənin ödənilməsi onun əmək haqqından və ya digər gəlirlərindən mümkün deyildirsə, eləcə də hüquqi şəxsin hesabında pul vəsaiti olmadıqda, inzibati cərimə tətbiq etmə haqqında qərar Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada onun əmlakı üzərinə yönəldilir.

İnzibati xətanın törədildiyi yerdə tutulan inzibati cərimə tətbiq etmə haqqında qərarın icrası (İXM, 452 m.)

İXM-nin 452-ci maddəsinə əsasən, inzibati xətanın törədildiyi yerdə inzibati cərimə tutulduğda fiziki şəxsə müəyyən edilmiş nümunədə qəbz verilir.

Qəbzdə aşağıdakılardır:

1. verilmə tarixi;
2. inzibati cərimə təbtiq edən vəzifəli şəxsin soyadı, adı, atasının adı;
3. inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxs barədə məlumatlar;
4. inzibati xətaya görə inzibati məsuliyyət nəzərdə tutan İXM-nin müvafiq maddəsi;
5. inzibati xətanın törədildiyi yer və vaxt;
6. inzibati cərimənin miqdarı.

Qəbz iki nüsxədən ibarət tərtib edilir və o, inzibati cəriməni tətbiq edən vəzifəli şəxs və inzibati məsuliyyətə cəlb edilən şəxs tərəfindən imzalanır.

İnzibati cərimə inzibati xəta törədilən yerdə ödənilmədiyi halda inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat İnzibati Xətalar Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilir.

Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərarın icrası (İXM, 455 m.)

İXM-nin 455-ci maddəsinə əsasən, nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərar sürücülük vəsiqəsi alınmaq yolu ilə icra edilir.

Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququ məhdudlaşdırılmış şəxs sürücülük vəsiqini təhvil verməkdən imtina etdikdə, sürücülük vəsiqəsinin alınması Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən təmin edilir.

Nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququnun müəyyən müddətə məhdudlaşdırılması barədə qərar qəbul etmiş səlahiyyətli vəzifəli şəxs göstərilən hüququn məhdudlaşdırılması müddətini, təyin edilmiş müddətin azı yarısı keçidkən sonra nəqliyyat vasitələrini idarə etmə hüququ məhdudlaşdırılmış şəxsin işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin, idarənin, təşkilatın vəsatəti ilə azalda bilər (İXM, 455.5 m.).

Fiziki şəxsin ona verilmiş sürücülük hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında səlahiyyətli vəzifəli şəxs tərəfindən qərar qəbul edildiyi gündən həmin şəxsin bu hüququ məhdudlaşdırılmış hesab olunur.

Sürücülük hüququnun məhdudlaşdırılması müddəti qurtardıqda, yaxud həmin müddət İXM-nin 455.5-ci maddəsinə uyğun olaraq azaldıqda, barəsində həmin inzibati tənbeh növü tətbiq edilmiş şəxsdən alınan sənədlər ona qaytarılır.

Nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqın-da qərarın icrası Azərbaycan Respublikası DİN-in 20 may 2002-ci il tarixli 189 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş "Yol hərəkəti qaydaları və yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın təşkilinə dair Təlimat" a müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Bu Təlimatın 4.8-4.12 bəndlərinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına qarşı tətbiq edilən nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərarın icrası qaydası müəyyən edilmişdir. Təlimatın bu bəndlərinə müvafiq olaraq nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərarın icrası aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

- nəqliyyat vasitəsini idarəetmə hüququnun məhdudlaşdırılması haqqında qərar sürücülük vəsiqəsi və müvəqqəti icazə vərəqənin alınması yolu ilə icra edilir. Qərardan şikayət verildikdə müvəqqəti icazə vərəqində nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququnun məhdudlaşdırılması barədə çıxarılmış qərarın tarixi göstərilməklə qüvvədə olma müddəti qərar qanuni qüvvəyə minənədək uzadılır. Müvəqqəti icazə vərəqinin etibarlıq müddəti başa çatdıqda vərəqə etibarsız sayılır və alınaraq inzibati iş üzrə materiala əlavə olunur;

- nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırılmış (sürücülük vəsiqəsi qaytarılanadək), sürücülük vəsiqəsinin etibarlıq müddəti sürücülük vəsiqəsini itirmiş və ya nəqliyyat vasitələrini idarə etmək üçün müvafiq kateqoriyası olmayan şəxslər sürücülük hüququ olmayan şəxs hesab olunur;

- nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırılmış şəxsin sürücülük vəsiqəsi 3 gün müddətinə xidməti ərazi üzrə imtahan-qeydiyyat məntəqəsinə göndərilir;

- nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququ müvəqqəti məhdudlaşdırılan şəxs sürücülük vəsiqəsini təhvil verməkdən boyun qaçırdıqda sürücülük vəsiqəsinin alınması üçün onun yaşadığı ərazi üzrə polis sahə inspektorlu, yol-patrul və post-patrul xidməti əməkdaşları, iş yeri üzrə rəhbərliyi və sair məlumatlandırılır. Nəqliyat vasitəsini idarə etmə hüququnun müvəqqəti məhdudlaşdırılması müddəti sürücülük vəsiqəsinin alındığı vaxtdan hesablanır;

- inzibati tənbehin tətbiqi üzrə icraat tam başa çatdıqda, bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla inzibati tənbeh tətbiq etmə haqqında qərar onun icrasını həyata keçirən şəxs tərəfindən həmin qərarı qəbul etmiş vəzifəli şəxsə qaytarılır.

Bu Təlimatın 5.1-5.4 bəndlərinə müvafiq olaraq, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən yolverilmiş inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatın xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir. Bu xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

- Azərbaycan Respublikası ərazisində diplomatik immunitetə malik olmayan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər törətdikləri inzibati xətalara görə ümumi əsaslarla inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Əcnəbilər tərəfindən törədilmiş inzibati xəta üzrə işlərə xətanın törədildiyi ərazidə səlahiyyətli orqan (vəzifəli şəxs) tərəfindən baxılır;

- Toxunulmazlıq hüququna malik olan əcnəbi tərəfindən törədilmiş inzibati xətaya görə inzibati protokol tərtib olunur və sənədlər özünə qaytarılır. Həmin protokol əcnəbinin beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq məsuliyyət məsələsinin həll edilməsi məqsədi ilə Xarici İşlər Nazirliyinin Protokol İdarəsinə göndərilir;

- Toxunulmazlıq hüququndan istifadə edən əcnəbinin nəqliyyat vasitəsini sərxoş vəziyyətdə idarə etdiyinə kifayət qədər əsas olduqda o, nəqliyyatı idarə etməkdən kənarlaşdırılır və ona tibbi müayinədən keçmək təklif olunur. Bu barədə Dövlət yol polisi hissəsinin (daxili işlər orqanının) növbətçi hissəsinə məlumat verilir. Nəqliyyat vasitəsi aid olduğu diplomatik nümayəndəliyin səlahiyyətli nümayəndəsinə təhvil verilir;

- Əcnəbilərin iştirakı ilə baş vermiş yol-nəqliyyat hadisəsinin sənədləşdirilməsi zamanı protokolun "qeydiyyatda olduğu Dövlət yol polisi bölməsi" qrafasında nəqliyyat vasitəsini sıgortalamış olan şirkətin ünvanı, sıgorta sənədinin nömrəsi, verilmə tarixi və yeri qeyd edilir, nümayəndə dəvət olunur. Beynəlxalq yol hərəkətində iştirak edən əcnəbi sürücülərinin yol-nəqliyyat hadisəsində iştirakı və nəqliyyat vasitəsinin zədəsinin xarakteri (gömrük plomlarının zədələnməsi, banın, ban örtüyünün tamlığının pozulması, nəqliyyat vasitələrinin zədələnməsi barədə verilmiş arayışda qeyd edilir.

Əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxarılması haqqında qərarnı icrası (İXM, 457 m.)

İXM-nin 457-ci maddəsinə əsasən, əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında qərarda müəyyən olunmuş müddətdə ölkəni tərk etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında səlahiyyətli orqanların (vəzifəli şəxslərin) qərarı Azərbaycan Respublikasının DİN tərəfindən icra edilir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisindən inzibati qaydada çıxarılan əcnəbilərin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin çıxarılmasına görə xərclər onların öz üzərinə düşür. Bu şəxslərin çıxarılması üçün onların vəsaitləri olmadıqda, belə xərclərin ödənilməsi onları qəbul edən idarə, müəssisə və təşkilatların, Azərbaycan

Respubliksında yaşayan və ya şəxsi işlə bağlı olaraq Azərbaycan Respublikasına gələn əcnəbilərlə və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə əlaqədar isə bu xərclərin ödənilməsi Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi üzərinə düşür.

Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma haqqında qərar icra edildikdən sonra çıxartma haqqında bu barədə müvafiq qeyd aparılmaqla, həmin qərar onu qəbul etmiş səlahiyyətli orqana (vəzifəli şəxsə) qaytarılır

İnzibati həbs haqqında qərarın icrası (İXM, 458 m.)

İnzibati həbs, fiziki şəxsin azadlıqlarının qısa müddətə məhdudlaşdırılması olmaqla inzibati tənbəh növü kimi, yalnız müstəsna hallarda, inzibati xətaların ayrı-ayrı növlərinə görə 15 gün müddətinədək müəyyən olunur və tətbiq edilir (İXM, 30 m.).

Hamilə qadınlar və ya himayəsində azyaşlı uşağı olan qadınlar, 18 yaşına çatmayan şəxslər, I və II qrup əllillər, habelə 60 yaşına çatmış qadınlar və 65 yaşına çatmış kişilər barəsində inzibati həbs tətbiq edilə bilməz.

İXM-nin 458-ci maddəsinə əsasən, hakim tərəfindən inzibati həbs haqqında qərar çıxarıldıqdan sonra o, dərhal icra edilir. Barəsində inzibati həbs tətbiq edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının DİN-in müəyyən etdikləri yerlərdə mühafizə altında saxlanılır. İnzibati həbs haqqında qərar icra olunarkən, həbs edilənlər şəxsi axtarışdan keçirilir. İnzibati qaydada tutma müddəti inzibati həbs müddətinə daxil edilir.

İnzibati həbs Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydalar üzrə çəkilir.

Mühazirəmizin bu sualının açıqlanmasını yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, sizin hər biriniz gələcəyin hüquqşunası və peşəkar polis əməkdaşı kimi göstərilən bütün bu müddəalara riayət etməklə siz, gələcək xidməti vəzifələrinizi qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq yerinə yetirmiş olarsınız.

SUAL 3. Polisin (daxili işlər orqanlarının) inzibati nəzarəti

3.1. Daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati nəzarətinin anlayışı, əlamətləri və metodları

Daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətini tənzimləyən “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa və digər qanunvericilik aktlarına müvafiq olaraq, polis ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahələrində müxtəlif davranış qaydalarına vətəndaşlar, vəzifəli şəxslər, hüquqi şəxslər və qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) tərəfindən riayət edilməsinə nəzarəti həyata keçirir.

Lakin müzakirə edilən sahələrdə polisin səlahiyyətləri, təkcə nəzarət fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşdırır.

Nəzarət altında olan subyektlərin hərəkətlərində (davranışında) müəyyən edilmiş qaydada qanuna uyğunluq aşkar edildiyi hallarda, polis əməkdaşları

ehtiyatlarında olan kifayət qədər geniş təşkilati və hüquqi təsir etmə formalarından istifadə etməklə, idarəedilən sistemin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəziyyətə gətirilməsi məqsədilə belə faktlara müəyyən edilmiş formada reaksiya verməyə, hüquqpozan şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilmələrini təmin etməyə, hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərin pozulmasına kömək edən səbəb və şəraiti aradan qaldırmağa borcludur.

Beləliklə, konkret əlamətləri ilə tam şəkildə xarakterizə olunan, müstəqil, müddətli, məzmunlu və digər parametrlərinə malik olan bu fəaliyyəti, onun məzmununun bir hissəsini təşkil edən, təkcə nəzarət funksiyası ilə məhdudlaşdırmaq olmaz.

Belə halda polis tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi haqqında müzakirənin aparılması yerinə düşərdi. Bir halda ki, belə nəzarət fəaliyyəti inzibati hüquq normaları ilə tənzimlənir və inzibati-hüquqi vasitələrin, inzibati-hüquqi formaların vasitəsi ilə realizə edilir, onda o inzibati nəzarət adlandırılır.

Inzibati nəzarət-dövlət hakimiyyət xarakteri daşıyaraq, idarəetmənin xüsusi orqanları tərəfindən tabeçilik münasibətində olmayan vətəndaşlarla, vəzifəli şəxslərlə və orqanlarla münasibətdə onlara aidiyəti olan məsələlər üzrə normativ-hüquqi aktların tələblərinə dürüst və dönmədən riayət edilməsinə mütəmadi müşahidənin, nəzarətin həyata keçirilməsindən ibarətdir. İnzibati nəzarətin növlərindən biri də polisin inzibati nəzarətidir.

Polisin inzibati nəzarətinin məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) o, qanunların və digər normativ-hüquqi aktların tələblərinin həyata keçirilməsini təmin edən polisin fəaliyyət formalarından biridir;
- 2) o, hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması, hüquqpozuntusu törədən şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi məqsədi ilə həyata keçirilir;
- 3) o, qanunların tələblərinin hüquqpozmalardan müdafiə edilməsi vasitəsidir.

Beləliklə, polisin (DİO-nun) inzibati nəzarəti- ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahələrində müəyyən edilmiş qaydaların pozulması hallarının xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması, pozuntu törədənlərin aşkar edilməsi və onların məsuliyyətə cəlb edilməsi və ya onlara qarşı digər təsir etmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi məqsədilə, bu qaydalara vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən dürüst və dönmədən riayət etmələrinə mütəmadi müşahidənin (nəzarətin) həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Polisin inzibati nəzarətinin məzmunu, forma və metodları onun şamil edildiyi şəxslərin, münasibətlərin və obyektlərin dairəsindən asılıdır. Bu məqsədlə polis tərəfindən həyata keçirilən inzibati nəzarət onun şamil edildiyi şəxslərin dairəsindən asılı olaraq aşağıdakı sahələrə şamil edilir:

Birinci, polisin inzibati nəzarəti polislə heç bir təşkilati və ya digər tabeçilik vəziyyətində olmayan qeyri-müəyyən şəxslərin (fiziki, vəzifəli və hüquqi) dairəsinə şamil edilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan bütün fiziki, vəzifəli və hüquqi şəxslər qüvvədə olan qanunvericiliyin tələblərinə dürüst və dönmədən riayət etməldirlər.

İkinci, polisin inzibati nəzarəti müəyyən şəxslər (subyektlər) qrupuna və ya müəyyən konkret məsələlər dairəsinə şamil olunur. Məsələn, vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən icazə sistemi qaydalarına riayət olunmasına həyata keçirilən nəzarət; pasport sistemi qaydalarına riayət olunmasına həyata keçirilən

nəzarət; yol hərəkəti qaydalarına riayət olunmasına həyata keçirilən nəzarət; hava, su və dəmir yolu nəqliyyatında mövcud olan qaydalara riayət olunmasına həyata keçirilən nəzarət və s.

Üçüncüüsü, polisin inzibati nəzarəti dairəsi qanunvericiliklə ciddi müəyyən edilmiş şəxslərə şamil edilir. Məsələn, barəsində ev dustaqlığı və polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri seçilmiş şəxslərin davranışlarına həyata keçirilən inzibati nəzarət.

Polis tərəfindən həyata keçirilən inzibati nəzarətin məzmun və təyinatından asılı olaraq, onun aşağıdakı növləri mövcuddur:

- ümumi;
- xüsusi.

1) Ümumi nəzarət- ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi məsələləri üzrə vətəndaşlar, vəzifəli şəxslər və hüquqi şəxslər tərəfindən normativ-hüquqi aktların icrasına və onların tələblərinə riayət edilməsinə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

2) Xüsusi nəzarət isə barəsində ev dustaqlığı və polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbirləri seçilmiş şəxslərin davranışlarına inzibati nəzarətin həyata keçirilməsidir.

CPM-in 163-cü maddəsinə əsasən, ev dustaqlığı qətimkan tədbiri təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlamadan və cəmiyyətdən tam təcrid etmədən, lakin məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilmiş azadlıq və digər bir sıra hüquqlara məhdudiyyətlər qoymaqla tətbiq edilir.

CPM-in 169-cu maddəsinə əsasən, polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi zamanı cinayət etməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə müəyyən hüquqi məhdudiyyətlər qoyulur.

DİO-da bu fəaliyyət DİN-in 19.09.2012-ci il tarixli Q48 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsi qaydaları haqqında Təlimat”la tənzimlənir.

Polisin xüsusi nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsi bu fənnin Xüsusi hissəsində daha geniş formada öyrəniləcəkdir.

Polisin inzibati nəzarəti aşağıdakı əlamətləri ilə xarakterizə olunur:

- dövlət - hakimiyyət xarakterli olması ilə;
- profilaktik istiqamətli olması ilə;
- təşkilati istiqamətli olması ilə;
- ümumi xarakterli olması ilə;
- mərhələli xarakterli olması ilə;
- bütövlük (tamlıq) xarakterinə malik olması ilə.

Polisin inzibati nəzarətinin dövlət-hakimiyyət xarakteri daşımıası, özünü polis xidmətlərinin əməkdaşları tərəfindən ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə funksiyaları yerinə yetirərkən müxtəlif inzibati məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsində, eləcə də onların öz səlahiyyətləri çərçivəsində icrası məcburi olan tələb və göstərişlər vermək hüquqlarına malik olmasında göstərir.

Polisin inzibati nəzarətinin əlamətlərindən biri də onun profilaktik istiqamətli olmasıdır. Məhz, inzibati nəzarət prosesində polis əməkdaşlarında cinayətlərin və

digər xətaların baş verməsinə kömək edən səbəb və şəraitin aşkar edilməsi, cəmiyyətəzidd davranışlara meylli olan şəxslərə onlar tərəfindən qanunazidd əməller törətməməsi məqsədilə belə şəxslərə təsirin göstərilməsi, vaxtında hüquq pozuntularının qarşısının alınması və təqsirkar şəxsin məsuliyyətdən yayılmamasının təmin edilməsi imkanı yaranır.

Polisin inzibati nəzarətinin təşkilati istiqamətliliyi daxili işlər sahəsində onun tərəfindən nəzarət edilən ictimai münasibətlərin nizama salınması, qanunsuz hərəkətlər nəticəsində arzu edilməz təsir etməyə məruz qalmış hüquq və qanuni mənafelərin bərpa olunması ilə ifadə olunur.

Polisin inzibati nəzarəti ümumi xarakter daşıyır. Belə ki, polisin bu fəaliyyəti onların nəzarəti altında olan həyat fəaliyyətinin bütün sahələrində, polisin ictimai təhlükəsizlik xidmətinin bütün xidmətləri tərəfindən həyata keçirilir.

Polisin inzibati nəzarətinin mərhələli xarakterli əlaməti onunla xarakterizə olunur ki, inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi prosesində o, bir neçə aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirir:

- 1) müəyyən edilmiş qaydalara riayət edilməsinə nəzarət;
- 2) inzibati xətaların profilaktikası üzrə tədbirlərin işlənib hazırlanması;
- 3) hüquqpozmaların aşkar edilməsi;
- 4) hüquqpozmaların qarşısının alınması;
- 5) təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunmasının təmin edilməsi;
- 6) inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi.

İnzibati nəzarət mərhələli xarakterli olması ilə yanaşı, o özünün bütövülüyü (tamlığı) ilə də seçilir. Bu onun polisin müxtəlif xidmətləri üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş, konkret vəzifələrə nail olmada yuxarıda göstərilən mərhələlərin ayrılmazlığı haqqında xarakterə malik olmasını sübut edir.

Polisin inzibati nəzarəti həyata keçirilərkən polis, hüquqi və təşkilati formalardan istifadə edir.

Hüquqi forma özünün (hüquqtətbiqedici formasının) aşağıdakı iki növü ilə xarakterizə olunur:

- nizamlayıcı;
- hüquqmühafizəedici.

Nizamlayıcı xarakter daşıyan hüquqi formalar polis əməkdaşlarının vətəndaşlara və təşkilatlara polisin ümumi nəzarəti altında olan sahələrdə özlərinin subyektiv hüquqlarının həyata keçirilməsinə imkan verən müxtəlif icazələrin verilməsi və onların sənədləşdirilməsi üzrə fəaliyyətini nəzərdə tutur. Məsələn, icazə sistemi; yol hərəkəti təhlükəsizliyi; pasport-qeydiyyat sahələrində və s.

Hüquqmühafizəedici xarakter daşıyan hüquqi forma vasitəsi ilə fiziki, vəzifəli və hüquqi şəxslərə inzibati məcburetmə tədbiri tətbiq edilir. İnzibati nəzarəti həyata keçirən polis, xidmət və nizami hissələr tərəfindən mühafizə olunan ictimai münasibətlərə təhlükə yaradan hallar aradan qaldırılır, hüquqpozmaların qarşısı alınır, təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi təmin edilir.

Təşkilati formalara aşağıdakı tədbirləri aid etmək olar:

- hüquqpozma faktlarına və ya ictimai təhlükəli nəticələr doğura biləcək hallara idarə, müəssisə və təşkilat rəhbərliyinin, eləcə də ictimaiyyətin diqqətinin cəlb edilməsi;
- mülki mühafizə dəstələri əməkdaşlarının xidməti odlu silahla davranışa qaydalarının bilmələrinin yoxlanılması;
- cəza çəkmə müəssisələrindən azad olunmuş şəxslərlə tərbiyəvi işin və sosial adaptasiyasının aparılması;
- vətəndaşlara sosial köməkliyin göstərilməsini və s.

İctimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahələrində baş verən hüquq pozuntusu faktlarının aşkar edilməsi, hüquq pozan şəxslərə qarşı qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə polis aşağıdakı metodları tətbiq edir:

- 1) müəyyən edilmiş qaydaların vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən yerinə yetirilməsinə bilavasitə müşahidənin edilməsi;
- 2) riayət edilməsinə nəzarət polisin səlahiyyətlərinə aid edilən qaydaların hüquqi şəxslər, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən yerinə yetirilməsinin mütəmadi (dövri) yoxlanılması;
- 3) vətəndaşların müraciətlərinin yoxlanılması zamanı hüquq-pozmaların aşkar edilməsi və s.

İXM Maddə 594-1. Vətəndaşların müraciətləri haqqında qanunvericiliyin pozulması[128]

594-1.1. Vətəndaşların müraciətləri haqqında qanunvericiliyin pozulmasına, yəni:

594-1.1.1. “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq verilən müraciətin qəbul edilməməsinə;

594-1.1.2. vətəndaşların müraciətlərinin aidiyyəti üzrə baxılması üçün qanunazidd hərəkətindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilən müraciətə baxan subyektə və ya onun vəzifəli şəxslərinə göndərilməsinə;

594-1.1.3. vətəndaşların qəbulunun “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq təşkil edilməməsinə;

594-1.1.4. dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərinin, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, habelə ayrı-ayrı vətəndaşların fəaliyyətinin və ya işinin tənqid edilməsi ilə bağlı, yaxud vətəndaşın və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının bərpası və müdafiəsi məqsədi ilə edilən müraciətə görə vətəndaşın təqib edilməsinə görə -

vəzifəli şəxslərə xəbərdarlıq edilir və ya onlar yüz manat məbləğində, hüquqi şəxslər iki yüz manat məbləğində cərimə edilir.

Qeyd. Bu Məcəllənin 594-1.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əməllərdə cinayət tərkibinin əlamətləri olduqda, həmin əməllər Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə əsasən cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Polisin inzibati nəzarəti ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin, eləcə də qanunçuluğun möhkəmləndirilməsinin əsas formalarından biridir. Polisin inzibati nəzarəti polisin fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktları və digər normativ-hüquqi aktlarına əsasən həyata keçirilir. Məhz, bu normativ-hüquqi aktlarda ictimai qaydanın qorunması və ictimai

təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində daxili işlər orqanlarının (polisin) hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Riyət edilməsi polisin inzibati nəzarətinə aid olan qaydaları onların nizamladığı münasibətlərin xarakterinə görə aşağıdakı qruplara bölmək olar:

- 1) küçələrdə, parklarda və digər ictimai yerlərdə vətəndaşların davranışını, kütłəvi tədbirlərin keçirilməsini, ictimai nəqliyyatdan istifadə qaydalarını və s. nizamlayan qaydalar;
- 2) tikinti və yol işləri, piyadaların və nəqliyyatın hərəkəti, müəyyən predmet və əşyaların əldə edilməsi və saxlanması (silah, döyüş sursatı, partlayıcı maddələr və s.) zamanı ictimai təhlükəsizliyi təmin edən qaydalar;
- 3) mülkiyyətin (meşə mühafizəsi zolaqlarının və yaşıllıqların, əkinlərin, canlı aləmin, balıq ehtiyatlarının, avtomobil yollarının və yol qurğularının) mühafizəsini nizamlayan qaydalar;
- 4) idarəetmə qaydaları sahəsində (pasport sistemi, sərhəd rejimi, hərbi qeydiyyat, Respublika ərazisində əcnəbılərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşamaları və s.) qaydaları nizamlayan qaydalar;
- 5) ictimai abadlığı, habelə ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizliyi təmin edən qaydalar (parkların, bağların, bağçaların və çəmənliklərin mühafizəsini; küçələrin, səkilərin və digər ictimai istifadə yerlərinin qazıntı işlərini; küçələrdə tikinti materiallarının və qabların yığılmasını; ərazilərin təmizliyini və s.) nizamlayan qaydalar;
- 6) vətəndaşların sağlamlığını (narkotik maddələrin qəbulu və s.; sanitariya-gigiyena və sanitariya-epidemioloji salamatlığı qaydalarını) təmin edən qaydalar. Beləliklə, mövzunun birinci sualına nəticə olaraq göstəririk ki, polisin inzibati nəzarəti inzibati fəaliyyətin növlərindən biri olub idarələr, təşkilatlar, müəssisələr, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən ictimai qaydanı nizamlayan normalara dürüst icra edilməsinin daimi müşahidəsindən ibarətdir. Sualda polisin inzibati nəzarətinin həyata keçirilməsi formaları, metodları, mərhələləri göstərilməklə yanaşı, onun məzmunu və əlamətləri qeyd olundu.

\

3.2. Polisin inzibati nəzarətinin əsas istiqamətləri və onların məzmunu.

Polisin inzibati nəzarətinin həyata keçirilməsinin forma və metodlarına, eləcə də əlamətlərinə müvafiq olaraq, onun hansı məqsəd daşıdığını göstərmək olar.

Polisin inzibati nəzarətinin məqsədi fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqpozmalarının xəbərdar edilməsi və qarşısının alınmasından, hüquqpozan şəxslərin aşkar edilməsi və məsuliyyətə cəlb edilməsindən, ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik məsələlərini nizamlayan normativ-hüquqi aktların həyata keçirilməsindən ibarətdir. İnzibati nəzarət polis tərəfindən dövlətin adından və yalnız onun səlahiyyətinə aid olan məsələlər üzrə həyata keçirilir.

Polisin inzibati nəzarəti bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir. Bu istiqamətlərin hər biri də mühafizə edilən obyektin sərbəst sahəsini təşkil edir. Eyni zamanda istiqamətlər öz vahidliyi ilə ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin mühafizəsi

vəzifələrinin həllini təmin edir, ümumi maddi və prosessual inzibati qanunvericilikdə vəhdət təşkil edirlər.

Polis tərəfindən həyata keçirilən inzibati nəzarətin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- 1) ictimai qayda və ictimai təhlükəsizliyi tənzimləyən normalara riayət edilməsinə nəzarət;
- 2) mülkiyyətin mühafizəsi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət;
- 3) ticarət və vergi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət;
- 4) yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, habelə nəqliyyatdan istifadə edilməsi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət;
- 5) əhalinin sağlamlığı, sanitariya-gigiyena, ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət;
- 6) pasport sistemi qaydalarına nəzarət;
- 7) icazə sistemi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət.

Polisin inzibati nəzarətinin əsas istiqamətlərini ayrı-ayrılıqlıda nəzərdən keçirək.

- 1) İctimai qayda və ictimai təhlükəsizliyi tənzimləyən normalara riayət edilməsinə nəzarət sahəsində polisin fəaliyyəti bir çox normativ-hüquqi aktlarla nizamlanır.

“Polis haqqında” Qanunun 3-cü maddəsində polisin əsas vəzifələrindən biri və başlıcası, 4-cü maddəsində isə polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi müəyyən edilmişdir. Bundan başqa adı çəkilən Qanunun 14-cü maddəsində “İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri”, 18-ci maddəsində isə “İctimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının hüquqları” müəyyən edilmişdir.

Göstərilənlərdən əlavə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsinin XXXVIIİ fəslində ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalar müəyyən edilmişdir. Onlardan xırda xuliquanlıq (maddə 296), avtoxuliquanlıq (maddə 296-1), yetkinlik yaşına çatmayanların xırda xuliquanlığına görə valideynlərinin və ya onları əvəz edən şəxslərin məsuliyyəti Maddə 512. Topıntıların təşkili və keçirilməsi qaydasının pozulması Maddə 513. Kütləvi idman tədbirlərinin və idman yarışlarının keçirilməsinə mane olma Maddə 514. Dini qurumların yaradılması və fəaliyyət qaydasının pozulması Maddə 515.. Dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericiliyin pozulması Maddə 516 Fövqəladə vəziyyət rejiminin tələblərinin pozulması Maddə 517. Dini ekstremizm əleyhinə aparılan xüsusi əməliyyat zonasının hüquqi rejiminin tələblərinin pozulması[121] Maddə 517-1. Yanğın təhlükəsizliyi qaydalarının pozulması və ya yerinə yetirilməməsi Maddə 518. Yanğın təhlükəsizliyi sahəsində məhsulun və xidmətlərin sertifikatlaşdırılması, tə davülə buraxılması, saxlanması və onların işlədilməsi qaydalarının pozulması Maddə 519. Yaşayış məntəqələrində və xüsusi olaraq ayrılmamış yerlərdə, yaxud müəyyən edilmiş qaydanı pozmaqla odlu silahdan atəş açma Maddə 520. Məişət səs-küyünə qarşı mübarizə qaydalarının pozulması Maddə 521. Yetkinlik yaşına çatmayanın sərxoşluq vəziyyətinə gətirilməsi Maddə 522. Avaralıqla məşğul olma Maddə

523. Fahisəliklə məşğul olma Maddə 524. Qumar oyununda iştirak etmə Maddə 525. maddələrini və s. göstərmək olar.

2) Mülkiyyətin mühafizəsi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət.

Polisin təyinatının əsas elementlərindən biri mülkiyyəti hüquqazidd əməllərdən qorumaqdır. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsi bu sahədə nəzarətin hüquqi əsasını təşkil edir. Bu vəzifəni yerinə yetirməklə polis ayrı-ayrı müəssisələri və obyektləri müqavilə əsasında mühafizə etməklə, eləcə də inzibati nəzarəti həyata keçirən zaman xırda talamaya qarşı mübarizə yolu (IXM, maddə 227), Aldatma və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlak ziyanı vurma[31] Maddə 227-1. Lisenziya və ya icazə olmadan yerin təkindən istifadə etmə Maddə 228. Su obyektləri üzərində mülkiyyət hüququnun pozulması Maddə 229. Heyvanlar aləmi obyektlərindən özbaşına istifadə edilməsi Maddə 230.

Mədəni sərvətlərin qorunması üzrə tələblərin pozulması Maddə 231. Təsərrüfat əkinlərinin korlanmasına Maddə 232 qarşı və s. qaydaların pozulması ilə mübarizəyə köməklik göstərir.

3) Ticarət və vergi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət.

Bu fəaliyyət sahəsində polis İstehsalı və ya satılması qadağan olunmuş malların istehsalı və ya satılması, yaxud qadağan olunmuş işlərin (xidmətlərin) yerinə yetirilməsi (göstərilməsi) Maddə 442. Kütləvi idman tədbirlərinə və idman yarışlarına giriş biletlerinin saxtalaşdırılması və ya müəyyən edilmiş tariflərdən yüksək qiymətə satılması Maddə 443..Qiymət intizamının pozulması Maddə 445.Dövlət satınalmaları haqqında qanunvericiliyin pozulması [102] Maddə 445-1.. İstehlakçıların hüquqlarının pozulması Maddə 447. Fiziki şəxslərə dərman vasitələrinin buraxılması qaydalarının pozulması Maddə 452. İstehlakçının mal (iş, xidmət) haqqında məlumat almaq hüququnun pozulması Maddə 453. Qanunsuz küçə ticarəti Maddə 454. Etil (yeyinti) spirti, alkoqollu içkilər və ya tütün məmulatı ticarəti qaydalarının pozulması Maddə 455. Ev şəraitində istehsal edilmiş alkoqollu içkilərin satışı Maddə 456. Kooperativ bazarlarda satış qaydalarının pozulması[106] Maddə 459-1. və s. əməl edilməsinə inzibati nəzarəti həyata keçirir və vergi sahəsində aşkar edilmiş inzibati xətalar barəsində toplanmış ilkin materialları müvafiq vergi orqanlarına göndərir.

4) Yol hərəkəti və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, habelə nəqliyyatdan istifadə qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət.

Bu sahədə nəzarətin polis tərəfindən həyata keçirilməsi “Yol hərəkəti haqqında” Qanunda və “Polis haqqında” Qanunun 3-cü maddəsində əsas vəzifə kimi, 4-cü maddəsində isə polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi göstərilib. Bundan başqa bu Qanunun 16-ci maddəsində “ Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının vəzifələri”, 20-ci maddədə isə “Yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində polis əməkdaşının hüquqları” qeyd olunub.

Göstərilən sahə ilə əlaqədar polis, sürücülər tərəfindən yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsinə, nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə, eləcə də ictimai nəqliyyatdan istifadə qaydalarına nəzarət edir. Bu funksiyaları ərazi polis orqanları, Dövlət Yol Polisi Xidməti və onun bölmələri, yol patrul xidməti, eləcə də polis sahə inspektorları həyata keçirirlər.

Dövlət yol polisinin əsas vəzifəsi nəqliyyatın və piyadaların hərəkətinin təmin edilməsidir. Bu vəzifələri Dövlət Yol Polisi Daxili İşlər Nazirliyinin digər xidmət sahələri, digər hüquq-mühafizə orqanları, yerli icra hakimiyyəti orqanları, ictimai birliliklərlə, habelə vətəndaşlarla qarşılıqlı əlaqədə yerinə yetirirlər.

Bu sahədə nəzarəti həyata keçirərkən nəqliyyat və piyadaların hərəkət rejiminə əməl edilməsi yoxlanılır, hüquqpozmalar xəbərdar edilir və qarşısı alınır, hüquqpozmaların törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitin aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülür, eləcə də hüquqpozmuş şəxslər məsuliyyətə cəlb edilirlər. Bu istiqamətdə polis əməkdaşları, sürücülər tərəfindən-nəqliyyat vasitələrinin hərəkət sürətinin artırılması; yol nişanlarına əməl edilməsi; nəqliyyatın sərxaş sürücülər tərəfindən idarə edilməsi; nəqliyyat vasitələrinin idarəetmə hüququ olmayan şəxslər və tibbi müayinədən keçməyən sürücülər tərəfindən idarə edilməsinə; nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarına və s. nəzarət edirlər (maddələr 327-348).

Polis həm də hava, dəniz, çay və dəmir yolu nəqliyyatında hərəkətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə də nəzarət edir.

5) Əhalinin sağlamlığı, sanitariya-gigiyena, ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən istifadə qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət.

Polisin nəzarət fəaliyyətinin bu sahəsinə əhalinin sağlamlığı, sanitariya-gigiyena və sanitariya-epidemioloji salamatlığı qaydalarına (zöhrəvi xəstəliklərə və HİV-lə yoluxma ilə bağlı ((İXM, maddələr....), Qanunsuz olaraq narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin istehlakı, satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdardında hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və ya göndərilməsi Maddə 206. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin istehlakı və ya daşınması hallarının, həmçinin belə istehlak nəticəsində yaranmış sərxoşluq vəziyyətinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə keçirilən tibbi müayinədən boyun qaçırməq Maddə 207.Qanunsuz olaraq tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin az miqdarda kultivasiyası[26] Maddə 208.Tərkibində narkotik maddələr olan yabanı bitkilərin məhv edilməsi üzrə tədbirlər görülməməsi Maddə 209. narkotik vasitələrlə bağlı nəzarət edilməsi aiddir.

6) Pasport sistemi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət.

Bu sahədə polis vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən yaşayış və olduğu yer üzrə qeydiyyat qaydalarına riayət olunmasına nəzarət edir; vətəndaşlara şəxsiyyət vəsiqəsinin və pasportların verilməsini həyata keçirir; respublika ərazisində, o cümlədən sərhədyanı zonada pasport sistemi, vətəndaşların, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasından getmək və respublikaya gəlmək qaydalarına, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında olma və respublika ərazisində tranzitlə keçmə qaydalarına, habelə miqrasiya sahəsində fəaliyyətin həyata keçirilməsinə nəzarət edir. Bu sahəyə nəzarətin həyata keçirilməsinin normativ-hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu təşkil etməklə yanaşı, aşağıda adları qeyd olunan normativ-hüquqi aktları göstərmək olar:

1. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi.
- 2.Miqrasiya haqqında Azərbaycan Respublikasının Məcəlləsi.

3.“Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 iyun 1994-cü il və s.

Göstərilən sahəyə inzibati nəzarət həyata keçirilən zaman aşkar edilmiş inzibati xətalara görə məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi müəyyən edilir. Məsələn, Maddə 563. Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında qanunvericiliyin pozulması Maddə 565. Şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan yaşama Maddə 566. Şəxsiyyət vəsiqəsinin, pasportun, dənizçinin şəxsiyyət sənədinin, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün sənədlərinin itirilməsi və ya qəsdən korlanması Maddə 567. Şəxsiyyət vəsiqəsinin, pasportun və ya dənizçinin şəxsiyyət sənədinin verilməsi qaydalarının pozulması, qanunsuz alınması və ya girov götürülməsi, Azərbaycan Respublikasına qayıdış şəhadətnaməsinin verilməsi (dəyişdirilməsi) qaydalarının pozulması Maddə 568. Əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə viza verilməsi, Azərbaycan Respublikasının ərazisində onların olduğu yer üzrə qeydiyyata alınması, müvəqqəti olma müddətinin uzadılması, onlara müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün icazənin və iş icazəsinin verilməsi (müddətinin uzadılması) qaydalarının pozulması Maddə 569. Vətəndaşın ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək hüquqlarının qanunsuz olaraq məhdudlaşdırılması və s.

7) İcazə sistemi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət.

Bu sahədə polis Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əşyaların, o cümlədən odlu silahın, döyüş sursatının, zəhərli maddələrin və sair zərərli materialların əldə edilməsi, saxlanması, gəzdirilməsi, daşınması və dövriyyəsi qaydalarına, çoxaldıcı rəngli qurğuların (kserotoksların) qeydiyyatının aparılmasına nəzarət edir. İcazə sistemi qaydalarına nəzarəti polis orqanının rəisi, onun xidmət üzrə müavini, icazə sistemi xidmətinin inspektorları və polis sahə inspektorları həyata keçirirlər. İcazə sisteminin həyata keçirilməsi ilə bağlı Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsində İcazə sistemi bölməsi fəaliyyət göstərir. İcazə sistemi qaydalarının əməl edilməsinə polis tərəfindən həyata keçirilməsinin hüquqi əsaslarına Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə yanaşı, 30 dekabr 1997-ci il tarixli “Xidməti və mülki silah haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 iyun 2001-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsin”, “Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanları haqqında” Əsasnaməni, “Şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının işinin təşkili haqqında” Təlimatı (DİN, 13.07.2009, № 390), “Daxili işlər orqanlarında icazə sisteminin təşkili qaydalarına dair Təlimatı” və s. aid etmək olar.

İcazə sistemi qaydalarının pozulmasına görə məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsinin Maddə 588. Mülki silahın qeydiyyatı qaydalarının pozulması Maddə 589. Xidməti silahın saxlanması, gəzdirilməsi və ya təyinatı üzrə istifadə edilməsi qaydalarının pozulması Maddə 590. Mülki silahın və ya döyüş sursatının saxlanılması, daşınması və ya satılması qaydalarının pozulması Maddə 591. Mülki silahın və döyüş sursatının istehsalı, gətirilməsi, aparılması, idxalı, ixracı, kolleksiya edilməsi, sərgisinin keçirilməsi,

göndərilməsi, istifadə edilməsi, götürülməsi və ya məhv edilməsi qaydalarının pozulması Maddə 592. Mülki silahın saxlanması üçün xüsusi icazə ləğv edildikdən sonra vətəndaşların onu satmaqdan boyun qaçırması Maddə 592-1. Məsafədən idarə edilən pilotsuz uçan aparatların əldə edilməsi və satılması qaydalarının pozulması[127] Maddə 593. Möhürün (plombun) qəsdən zədələnməsi və ya qırılması s. maddələrinə əsasən müəyyən edilmişdir.

Göstərilən hər bir nəzarət sahəsində inzibati xəta aşkar edildikdə polis əməkdaşları inzibati xəta haqqında protokol tərtib edir, müvafiq sənədləşmə aparır və ya toplanmış materialları baxılması üçün aidiyəti orqanlara göndərirlər.

Beləliklə, mövzunun ikinci sualına nəticə olaraq göstəririk ki, qeyd olunan hər bir istiqamətdə həyata keçirilən inzibati nəzarət sahələri hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi, qarşısının alınması və təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsinə yönəldilmişdir. Göstərilən istiqamətlərdə həyata keçirilən inzibati nəzarət, əsasən də inzibati tədbirlərin həyata keçirilməsi dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqi və qanuni mənafelərinin mühafizəsinə təminat verir.

3.3. Polisin inzibati nəzarətinin həyata keçirilməsində polis əməkdaşlarının səlahiyyətləri.

İnzibati nəzarətin əsas metodu müəyyən edilmiş davranış qaydalarının vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar tərəfindən icra edilməsinə polis əməkdaşları tərəfindən bilavasitə müşahidənin edilməsidir. Bu metod post-patrol xidməti, polis sahə inspektorları və ictimai qaydanın mühafizəsinə cəlb edilən digər polis əməkdaşları üçün daha çox xarakterikdir.

İctimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahələrində yaranan ictimai münasibətlərin mühafizəsi və nizama salınması zamanı adları çəkilən xidmət sahəsinin əməkdaşları inzibati nəzarətin bu metodunun vasitəsi ilə vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən müəyyən edilmiş qaydalara dürüst və dönmədən riayət etmələrinə müşahidəni həyata keçirirlər.

Bu zaman hüquqpozma aşkar edildikdə, onu töredən təqsirkar şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün polis əməkdaşları qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada inzibati xəta haqqında protokol tərtib edir. Bütün hallarda inzibati-xəbərdarlıq tədbirlərinin tətbiq edilməsi üçün hüquqazidd əməl polis əməkdaşları tərəfindən düzgün tövüs edilməlidir. Bu, bir tərəfdən inzibati xəbərdarlıq tədbirlərinin, digər tərəfdən isə qarşısınıalma və ya müvafiq inzibati tənbəh tədbirlərinin daha effektiv tətbiq edilməsini təmin edir.

İnzibati nəzarətin müvəffəqiyətlə həyata keçirilməsi mövcud əməliyyat şəraitinə əsaslanaraq qüvvə və vasitələrin səmərəli istifadə edilməsindən bilavasitə asılıdır. Təcrübə göstərir ki, hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınmasında ictimai təhlükəsizlik xidmətinin malik olduğu böyük qüvvə və vasitələrin imkanlarından tam istifadə edilmir. Bu zaman çox vaxt əməliyyat şəraiti nəzərə alınmir, müəyyən məqsəd qarşıya qoyulmur və ictimaiyyətlə sıx qarşılıqlı əlaqə yaradılmır. Qüvvə və vasitələrin səmərəli istifadə edilməsi xidməti ərazinin

xüsusiyyətlərini, onun əhalisinin sayı və tərkibini bilməyi, ilin və günün vaxtının nəzərə alınmasını tələb edir. Məsələn, ilin isti aylarında əhalinin istirahətdə olduğu yerlərdə (çimərliklərdə, bağlarda, parklarda, meşə zolaqlarında, şəhərətrafi zonalarda və s.) xidmətin gücləndirilməsini tələb edir.

İnzibati nəzarət işinin düzgün təşkilinin əsas şərti polis əməkdaşları tərəfindən müvafiq normativ-hüquqi aktları məzmun və tələblərini bilmələridir. Qüvvədə olan normativ-hüquqi aktların polis əməkdaşları tərəfindən dəqiq və bacarıqla tətbiq etmələri vətəndaşların tərbiyə edilmələrinə; onlarda məsuliyyət hissinin yüksəldilməsinə, cəmiyyətimizdə qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsinə kömək edir.

Daxili işlər orqanları (polis) hüquqpozmaların baş verməsinə kömək edən səbəb və şəraiti aşkar etmək və aradan qaldırmaq məqsədi ilə hüquqpozmaların uçotunu və təhlilini aparırlar.

İnzibati nəzarəti həyata keçirmək üçün polisə bir çox hüquqlar verilmişdir. Birinci, bu hüquqlar polisə vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən müvafiq qaydalara dürüst əməl etmələrinə; ikinci, hüquqpozmaları xəbərdar etmək və qarşısını almaq; üçüncü, hüquqpozmuş şəxslərə məcburetmə və ya ictimai təsir tədbirlərinin tətbiqini təmin etməyə imkan verir.

İnzibati nəzarətin həyata keçirilməsi hüquq normasının tətbiq edilməsi və vətəndaşın faktiki davranışının qanuna uyğunluğunun qiymətləndirilməsi ilə əlaqədardır. Qanunsuz əməllərin müəyyən edilməsi müvafiq inzibati və ictimai təsir tədbirinin tətbiq edilməsinə səbəb olur.

Polisin inzibati nəzarətinin həyata keçirilməsində polis əməkdaşının səlahiyyətləri “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun “Polis əməkdaşının səlahiyyətləri” adlı II fəslində göstərilən müddəalarla nizamlanır.

Polis inzibati nəzarəti həyata keçirərkən ona verilmiş məcburetmə səlahiyyətlərini ictimai təsir tədbirləri ilə bacarıqla əlaqələndirməlidir. Polis, inzibati məcburetmə tədbirlərini vətəndaşlara və vəzifəli şəxslərə ictimai təsir tədbirləri kifayət edilmədikdə tətbiq etməlidir.

Polisin inzibati nəzarətinin həyata keçirilməsi zamanı polis əməkdaşının hüquqi vəziyyətdən və aşkar edilən hüquqpozmanın mahiyyətdən asılı olaraq, əsasən aşağıdakı sənədlər tərtib edilir:

Raport – istifadə edilmiş faktların sonrakı yoxlanılmasını tələb edən, yaxud da yekun sənədlər qismində informasiya xarakteri daşıyan ilkin sənədlər qismində çıxış edən sənəddir.

Akt – yoxlama zamanı hüquqazidd davranış faktları müəyyən edilməyən, yaxud da onlar öz-özlyündə məsuliyyətə cəlb etməyə əsas sayılmayan (məsələn: silahın və döyüş sursatının saxlanıldığı otağın qəbul edilməsi haqqında; nəqliyyat vasitəsinin texniki vəziyyətinin yoxlanılması haqqında və s.), lakin digər inzibati məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi üçün idarəcilik qərarlarının qəbul edilməsinə səbəb kimi xidmət edə bilən (məsələn: nəqliyyat vasitəsinin istismarının qadağan edilməsi; tirin və ya atıcılıq stendinin fəaliyyətinin qadağan edilməsi və s.) vaxtlarda, əsasən ictimai qayda və ictimai təhlükəsizlik sahəsində müəyyən qrup məsələlərə tamamilə nəzarət edən polisin inspektor heyəti sıralarından səlahiyyətli vəzifəli şəxs və ya bir neçə şəxsin iştirakı ilə tərtib edilən sənəddir.

Protokol – polis əməkdaşları tərəfindən inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi zamanı konkret inzibati xətaların əlamətləri aşkar edilən, yaxud da inzibati xətalar haqqında işlərin icrasını təminetmə tədbirlərinin (məsələn: gətirilmə; inzibati qaydada tutma; şəxsi axtarış; nəqliyyat vasitəsinə baxış və s.) tətbiq edilməsi hallarında inzibati xətalar qanunvericiliyinə əsasən və onunla müəyyən edilmiş qaydada tərtib edilən sənəddir.

Beləliklə, suala nəticə olaraq bir daha qeyd edirik ki, polis inzibati nəzarəti həyata keçirərək hüquqpozma faktlarını aşkar edir, eləcə də nəzarət altında olan ictimai münasibətlərin pozulmasına səbəb ola bilən halları aradan qaldırır, onlara hüquqi qiymət verərək qanunvericiliklə müəyyən edilmiş təsiretmə tədbirləri tətbiq edir.

İnzibati nəzarəti həyata keçirən polisə bu səlahiyyətlər polis haqqında qanunvericiliklə və ayrı-ayrı xidmət sahələrinin fəaliyyətini tənzimləyən DİN-in normativ-hüquqi aktları ilə verilmişdir.

NƏTİCƏ

İnzibati xətalar qanunvericiliyini tətbiq edən daxili işlər orqanlarının (polisin) və onların vəzifəli şəxslərinin əsas vəzifələrindən biri də bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş müvafiq təsir tədbirlərini tətbiq edərkən qanunçuluğun tələblərinə ciddi riayət etməkdir. İnzibati Xətalar Məcəlləsinin 6.1-ci maddəsində təbsit edildiyi kimi: "İnzibati xətalara görə inzibati tənbeh bu Məcəlləyə uyğun olaraq tətbiq olunur". Eyni zamanda İXM-nin 1.3-cü maddəsi inzibati məsuliyyətin hüdudlarını müəyyən etmişdir: Belə ki, "İnzibati məsuliyyəti müəyyən edən və inzibati xətalar törətmış şəxsin tənbeh edilməsini nəzərdə tutulan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olduqdan sonra tətbiq edilir".

İXM-nin 9.1-ci maddəsində göstərildiyi kimi: "İnzibati xəta törətmış şəxs haqqında tətbiq edilən tənbeh ədalətli olmalıdır, yəni inzibati xətaların xarakterinə, onun törədilməsi hallarına uyğun, qanuni və əsası olmalıdır".

Mühazirədə açıqladığımız kimi, inzibati tənbehin tətbiq edilməsi üçün əsas şəxsin əməlində inzibati xətanın tərkibinin olmasıdır. İnzibati xətanın tərkibinin, əlamətlərinin səhvsiz təyin edilməsi, bu əlamətlərə uyğun inzibati-hüquqi normaların düzgün seçilməsi və lazımı qaydada tətbiq edilməsi vətəndaşların inzibati məsuliyyətə cəlb edilmələrində qanunçuluğun təmin edilməsinin daimi şərtlərindən biridir.

İnzibati xətaların tərkibi haqqında nəzəri əsasların dərk edilməsi daxili işlər orqanlarının (polisin) inzibati xətalar haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan orqanlar tərəfindən tətbiq edilən inzibati hüquq normalarında nəzərdə tutulan inzibati xətaların konkret tərkiblərinin, əlamətlərinin aydınlaş-dırmaqdan və onlar barəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tədbirin görülməsindən ibarətdir. İnzibati xətaların mahiyyətinin məzmununun və düzgün tövüs edilməsinin əhəmiyyəti daxili işlər orqanlarının (polisin) fəaliyyətinin qanuniliyi və əsaslığı üçün xeyli təminat yaradır.

Beləliklə, mühazirəmizin mövzusunun planına daxil edilmiş sualların açıqlanması vasitəsi ilə əldə edəcəyiniz biliklər sizin gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də təcrubi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Onlara yiyələnməklə siz, öz xidməti vəzifələrinizi qanunvericiliyə müvafiq olaraq, yerinə yetirmiş olarsınız.